

MISIR'IN FRANSIZLAR TARAFINDAN İŞGALİ VE TAHLİYESİ

(1798-1801)

Kamil ÇOLAK*

ÖZET

İngiltere'nin Akdeniz ve uzak doğuda söz sahibi olmasından rahatsız olan Fransızlar, İngilizlerin gücünü kırmak, uzak doğuya giden yolları ele geçirmek ve bölgede etkili olabilmek için 1798 yılında Mısır'ı işgal etmiştir. Üç yıl Fransız işgali altında kalan Mısır, Osmanlı ve İngiliz müttefik kuvvetlerinin çabasıyla 1801 yılında geri alınmış, Kahire ve İskenderiye'de yapılan iki tahliye sözleşmesiyle Fransızlar Mısır'ı terk etmiştir. Fransa bu seferden bir başarı elde edememiş, binlerce insan gereksiz yere öldürülmüştür. Ancak seferin, Fransızların gelecekte kuzey Afrika'da kuracakları sömürge imparatorluğu için bir deneyim oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, Napolyon'un beraberindeki bilim adamlarının Mısır'da yaptığı araştırmalar ve burada kurulan enstitü, gelecekte Egyptology adıyla bir bilim dalının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Mısır'ın işgali, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü tek başına koruyamayacağı gibi bir sonuç doğurmuş, Bab-ı Ali bundan sonra Avrupalı devletler arasında denge politikası izlemeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Mısır, Napolyon Bonapart, Kahire, İskenderiye.

THE OCCUPATION AND EVACUATION OF EGYPT BY THE FRENCH (1798-1801)

ABSTRACT

The French was disturbed by the economic development of the British in the Mediterranean and the far east. Therefore, the French, in order to break the British power, to conquer the roads to far east and to have the ascendancy of the

* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Fransızca tahliye sözleşmelerinin çevirisinde yardımlarını esirgemeyen kıymetli arkadaşım Numan Elibol'a teşekkürü borç bilirim.

region, occupied Egypt in 1798. After three years of the French occupation, Egypt was taken back with the efforts of the Ottoman and British allied forces in 1801. After signing two contracts in Cairo and Alexandria, the French withdrew from Egypt. As the French did not gain a success in Egypt, lots of people were killed in vain. On the other hand, it became a good experience for the French to be able to establish a colonial empire in the future in North Africa. Moreover, the scientists going together with Napoleon Bonaparte made researches on Egypt and founded an institute there. The investigations of those scientists paved the way for coming into being of Egyptology. By the way, it was understood with the occupaion of Egypt that the Ottomans could not save the entirety of their lands without foreign help. From that time on, Bab-ı Ali followed a balance of power policy among the European states.

Keywords: *The Ottoman Empire, Egypt, Napoleon Bonaparte, Cairo, Alexandria.*

Giriş

Yavuz Sultan Selim'in 1516-1517 yıllarında Mısır'ı ele geçirmesinden sonra oğlu Kanuni Sultan Süleyman devletin hakimiyet sahasını oldukça genişletmiş, Akdeniz'i adeta bir Türk gölü haline getirmişti. İlerleyen yıllarda Mısır Osmanlı toprağı olma özelliğini korurken, Akdeniz'deki Osmanlı egemenliği sarsılmış, İngiltere ve Fransa bölgede üstünlük mücadelesi içine girmişti. XVIII. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, İngiltere'nin Akdeniz'de söz sahibi olması ve uzak doğuda sömürgelerinin bulunması Fransa'yı rahatsız etmiş, İngiltere'nin bölgedeki gücünü kırmak ve kendi hakimiyet alanlarını genişletmek isteyen Napolyon Bonapart önderliğindeki Fransızların Osmanlı idaresindeki Mısır'ı işgaliyle sonuçlanmıştı.

Mısır'ın 1798 yılında Fransızlar tarafından işgal edildiği sıralarda Osmanlı Devleti'nde uzun zamandır süregelen kötü bir gidişat söz konusuydu. Bu durum III.Selim'i Fransa'ya karşı hemen savaş ilan etmeyerek temkinli davranmaya, kendi çapında bazı tedbirler aldıktan sonra uluslararası arenada Fransa'nın en büyük rakibi olan İngiltere'nin desteğini kazanmaya sevk etmiştir. İngiltere, Akdeniz'deki tek söz sahibi devlet olmak istediği için Mısır'ın işgalinden oldukça rahatsız olmuştu.

Kaldı ki Fransa, Akdeniz’de egemen olmak istemenin dışında, İngiltere’nin Hindistan’daki sömürgelerini ele geçirme planları da yapmaktaydı¹. Tüm bunlar İngiltere’nin Osmanlıların yanında yer almasını sağlamıştır. Mısır’ın Fransızlar tarafından işgali, Balkanlar üzerinden Akdeniz’e inerek bölgede söz sahibi olmak isteyen Rusya’yı da rahatsız etmişti. Bu nedenle İngiltere ve Rusya Osmanlı Devleti’ne yaklaşmış, İki Sicilya devletinin de katılımıyla Fransa’ya karşı bir koalisyon oluşturulmuştur. Bu gelişmeler askeri, mali ve idari açıdan zor durumda bulunan Osmanlı Devleti’nin lehine olmuş, özellikle İngiltere’nin desteğiyle Fransızlar Mısır’dan çıkarılmıştır. Mısır’ın işgali, Fransa ile İngiltere arasında Akdeniz ve Uzak Doğu’yu kapsayan büyük bir coğrafyada verilen sömürge imparatorluğu mücadelesine ışık tutması açısından önemlidir. Pek tabii ki, burada zarar gören Osmanlı Devleti ve Müslümanlar olmuştur. Osmanlı Devleti’nin, bir eyaletini işgalden kurtarmak için yabancılardan yardım almak zorunda kalması da oldukça manidardır.

Mısır’ın Fransızlar tarafından işgali yerli ve yabancı pek çok eserde yer almakla beraber, işgali sona erdiren mücadeleler ile özellikle Kahire ve İskenderiye’nin tahliyesi konularının çok yüzeysel geçildiği dikkat çekmektedir. Ayrıca yerli kaynaklarda yer almayan bazı bilgilere sadece yabancı kaynaklarda rastlanmaktadır. Bu noktadan hareketle, çalışmada Mısır’ın Fransızlar tarafından işgali kapsamlı bir şekilde ele alınacak, seferi sona erdiren Kahire ve İskenderiye sözleşmeleri üzerinde önemle durularak değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır.

Mısır Seferi Öncesi Gelişmeler

Osmanlı-Fransız dostluğu, her iki ülkenin ortak düşmanı olan Habsburglara karşı XVI. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman ile I. Fransuva arasında yapılan bir antlaşma ile başladı. Fransızlara kapitülasyonlarla ekonomik ayrıcalıklar verilmesi, dostluğun siyasi

¹ Brendan Simms’in, Napolyon Bonapart’ın global tutkuları olduğunu ancak bu tutkuların İngiliz çıkarlarıyla çatıştığını söylemesi bunu desteklemektedir. Brendan Simms, “Britain and Napoleon”, *Napoleon and Europe*, (Ed. by Philip G. Dwyer), Harlow 2001, p.199.

mahiyetini ekonomik açıdan da değerli hale getirdi². Fransa ile XVI. yüzyılda başlayan iyi ilişkiler XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da devam etti. XVIII. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya ile yoğun savaşlar yaptığı bir dönemdir. Bu ülkelerle savaşların yaşandığı bir süreçte, 1789 yılında tahta çıkan III. Selim daha gençliğinde iken ülkenin kötü gidişatından endişe duymuş, tasarladığı yenilikleri gerçekleştirmek için Batı'nın tekniğinden yararlanılması gerektiğini düşünmüştür. Bu amaçla yakın adamlarından İshak Bey ve İstanbul'daki Fransız elçisi Choiseul Gouffier'i kullanarak gizlice Fransa Kralı XVI. Louis ile mektuplaşmıştır³. III. Selim, ülkesinin askeri ve idari teşkilatı hakkında Fransa kralından bilgi istemiş, hatta Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki siyasetine karşı onu Osmanlı Devleti saflarına çekmeye çalışmıştır⁴. Bu sıralarda Prusya yeni bir oluşum devresi geçirmekte olduğundan, İngiltere ise denizci bir devlet olma özelliği taşıdığından, askeri yenilikler için Fransa'ya başvurmaktan başka çare yok gibi görünüyordu⁵.

III. Selim'in tahta çıkmasından birkaç ay sonra Fransa'da büyük bir ihtilal olmuş, Avrupa devletleri gibi Osmanlı Devleti de başlangıçta bu duruma Fransa'nın bir iç meselesi olarak bakmıştır. İhtilalin etkileri kendini hissettirmeye başlayınca Avrupa devletleri Fransa'ya karşı cephe almış, Osmanlı Devleti ise bu ülke ile ilişkilerini devam ettirmeye gayret etmiştir.⁶ Fransa yeni rejimini tanıtmak ve Avusturya ile Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni yanına çekebilmek için kısa aralıklarla Deschorches, Verninac ve Aubert de Bayet'i İstanbul'a elçi olarak göndermiştir. Öte yandan hiçbir ülke Fransa'daki ihtilal hükümetini tanımadığından Osmanlı Devleti de bu konuda acele etmemiş, en azından bir Avrupa ülkesinin Fransa'daki yeni hükümeti tanımasını beklemiştir.⁷ 1794 yılı Eylül ayında Prusya'nın Fransız hükümetini tanınması, Osmanlı

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, Ankara 1988, s.21.

³ Bu mektuplaşmalar hakkında bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Selim III'ün Veliht İken Fransa Kralı Lütü XVI İle Muhabereleleri", *Belleten*, c.II, S.5/8, 1938, s.191-246.

⁴ A.Cevat Eren, "III.Selim", *İslam Ansiklopedisi*, c.10, Eskişehir 1997, s.442.

⁵ Uzunçarşılı, "Selim III'ün Veliht İken...", s.192.

⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c.VI, 2.bs, Dersaadet 1309, s.182-183; Eren, s.449.

⁷ *Tarih-i Cevdet*, c.VI, s.190-191, 278-279; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Nilüfer Epçeli), c.5, İstanbul 2005, s.105, 108-109; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.22-23.

Devleti'nin de Fransız hükümetini tanımmasını kolaylaştırmış, 1795 baharında Verninac'ın Fransız elçisi olarak İstanbul'a gelmesinin ardından Fransız Cumhuriyeti resmen tanınmıştır⁸.

Fransız komutan ve devlet adamı Napolyon Bonapart, İtalya savaşlarından önce henüz tanınmayan bir generaldi. Bu dönemde, Osmanlı ordusunu eğitmek için Fransa'dan uzman subaylar istenmesi üzerine İstanbul'a gitmeyi düşünmüş, bu yönde ihtilal hükümetine bir dilekçe dahi sunmuştu. Napolyon bu dilekçesinde, Fransa'nın çıkarları için Osmanlı Devleti'nin hayatta kalmasının gerekli olduğunu belirtmiştir⁹. Fakat İtalya'daki Fransız ordularına başkomutan atandıktan ve Avusturyalılara karşı zaferler kazandıktan sonra düşünceleri değişmiştir. Napolyon'a göre, Osmanlı Devleti artık yıkılmak üzere olduğundan onu savunmaya gerek yoktur. Bundan sonra Fransa'nın çıkarları Mısır'a yerleşmeyi gerekli kılmaktadır¹⁰.

Napolyon'un 1796-1797 İtalya seferi başarı ile sonuçlanmış, 17 Ekim 1797'de Avusturya ile Campo Formio Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmayla, Venedik Cumhuriyeti'ne bağlı Yediada ve Arnavutluk kıyılarındaki bazı limanlar Fransa'nın eline geçmiş, Fransa ile Osmanlı Devleti tarihte ilk defa ortak sınıra sahip olmuştu. Venedik şehri ve körfeziyle beraber bölgedeki bazı yerler de Avusturya'ya bırakıldığından, Venedik Cumhuriyeti ortadan kalkmış oluyordu¹¹. Dalmaçya kıyılarına yerleşen Fransızlar; Sırp, Hırvatlar ve Rumlar arasında ihtilal fikirlerinin yayılmasına katkıda bulunuyor, gayrimüslimleri Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtıyor¹², Tepedelenli Ali Paşa ve Pasbanoğlu Osman ile Osmanlı aleyhinde bazı entrikalar

⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.23-24; Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, Ankara 1988, s.55; İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1989, s.194.

⁹ Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, (Çev. Belkıs Ç. Dişbudak), İstanbul 1994, s.62; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.25-26; Soysal, s.161-162.

¹⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.26.

¹¹ *Tarih-i Cevdet*, c.VI, s.278-279; Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III.Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev. Hür Güldü), İstanbul 2008, s.329-330.

¹² *Tarih-i Cevdet*, c.VI, s.280-281; Eren, s.449.

çeviriyorlardı¹³. Mora Valisi Hasan Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği raporlarda da, Napolyon'un Rumlar arasında milliyetçilik propagandası yaptığı ve Fransa'nın Girit ile Mora'ya yerleşme niyetinde olduğu belirtilmekteydi. Bu arada İstanbul'daki Rus elçisinin Bab-ı Ali'ye gelerek Fransızların Toulon ve Marsilya'da sefer hazırlıkları yaptıklarını ve bu hazırlığın Mora için olabileceğini söylemesi de Osmanlı Devleti'ni endişelendirmiştir. Öte yandan İstanbul'daki Fransız elçisi Ruffin'in sefer hazırlıkları konusunda bilgisi olmadığını belirtmesi ve Fransa'daki Osmanlı elçisi Seyyid Ali Efendi'nin Toulon'daki hazırlıkların İngiltere'nin istilası için olduğunu söylemesi Bab-ı Ali'yi biraz rahatlatmıştır. Ancak yine de Toulon'da hazırlık içinde olan donanmada Arapça bilen kimselerin görevlendirilmesi Osmanlı Devleti'ni tedirgin etmiş, Mısır taraflarına bir saldırı ihtimaline karşı gerekli tedbirleri almaları için Mısır ümerasının bilgilendirilmesine karar verilmiştir. Bu amaçla Mısır'a gönderilen Ahmed Erib Efendi henüz yoldayken Napolyon Bonapart 1 Temmuz 1798'de İskenderiye önlerine ulaşmıştır¹⁴.

Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı İşgali

Napolyon Bonapart Fransa'nın en önemli rakibi olarak İngiltere'yi görüyor, onları Akdeniz'den çıkarmak, Süveyş bölgesi ile Kızıldeniz'deki İngiliz ticaret noktalarını ele geçirmek ve uzak doğudaki İngiliz hakimiyetine son vermek istiyordu. Bunu gerçekleştirmek için Hindistan'a giden yolların en kısısı olan Mısır'ı ele geçirmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu şekilde İngiltere'yi barış yapmaya zorlayacak, Fransa'da iktidarı ele geçirecek derecede bir şöhrete de kavuşmuş

¹³ Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.331-335.

¹⁴ *Tarih-i Cevdet*, c.VI, s.290-291, 319-323. Benzer bilgiler için bkz. Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul 1938, s.57; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.27-29; Soysal, s.172-173, 208-209, 237; Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.336-337. Napolyon İskenderiye'yi işgal ettikten sonra Paris'teki Osmanlı elçisi Seyyid Ali Efendi'den gelen yazılardan, Fransızların Mısır'a sefer yaptıklarından hala haberinin olmadığını anlaşılması üzerine Sultan III. Selim çok kızmış ve sadrazamın arzının kenarına Ali Efendi için "ne eşek herif imiş" ibaresini not düşmüştür. Soysal, s.242.

olacaktı¹⁵. Napolyon 1797 yılında Campo Formio Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Paris'e döndüğünde, kendisi gibi Fransa'nın Mısır'a yerleşmesini isteyen Dışişleri Bakanı Talleyrand ile anlaşmış, iki devlet adamı bu düşüncelerini Direktuar hükümetine de kabul ettirmişlerdi¹⁶. Sonuç olarak 1798 yılı Mart ayında, Napolyon'un Mısır'a asker çıkararak doğudaki Fransız çıkarlarını İngilizler aleyhine sağlamlaştırmasına karar verilmiş, Fransa'yı Akdeniz'de önemli bir sömürge imparatorluğu haline getirme planı uygulamaya geçirilme noktasına gelmişti. Osmanlı Devleti'nin tepkisini en aza indirebilmek için de Fransa'nın esas amacının Mısır'daki Memluk beylerinin zorba yönetimlerine son vermek olduğunu¹⁷ İstanbul'daki Fransız elçisi Ruffin'in Osmanlı hükümetine bildirmesi istenmişti¹⁸. Hatta bu konuda Bab-ı Ali'yi ikna edebilmek için Talleyrand'ın İstanbul'a gönderilmesi bile gündeme gelmiş, ancak bu düşünce gerçekleşmemiştir¹⁹.

Napolyon'un Mısır'a saldırı fikrini sadece kendi tutkusundan kaynaklanan bir macera olarak görmemek gerekir. Aslında, Fransa'nın gelişen ticaretini destekleme yolunda Mısır'ın ele geçirilmesinin uygun olacağı ve bu durumun Fransa'ya büyük menfaatler sağlayacağı yönünde daha önce de bazı fikirler gündeme gelmişti²⁰. Fransa'nın Mısır'ı ele geçirmeye yönelik düşüncelerinin yaklaşık 150 senelik bir

¹⁵ Asım Efendi, *Tarih-i Asım*, c.I, İstanbul Tarihsiz, s.61; *Tarih-i Cevdet*, c.VI, s.288; Eren, s.449; Akçura, s.78; Stanford J. Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri", *Türkler*, (Çev. M. Faruk Çakır), c.12, Ankara 2002, s.617; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1997, s.55; M.V. Seton-Williams, *A Short History of Egypt*, London 1989, p.39; *Napoleon's Legacy: The European Exploration of Egypt*, Prepared by Kelsey Museum of Archaeology, Michigan 1984, p.5; Fernand Beaucour, Yves Laissus, Chantal Orgogozo, *The Discovery of Egypt*, Paris 1990, p.14-15.

¹⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.26-27; Soysal, s.166-167, Armaoğlu, s.56.

¹⁷ Aslında Fransa, Mısır beylerinin Fransız tüccarına hoş davranmamaları nedeniyle sıkıntılıydı. Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand, Paris'te bulunan Osmanlı elçisi Seyyid Ali Efendi ile yaptığı görüşmelerden birinde Mısır beylerinin Mısır'daki Fransız ticaretini baltadıklarını, bu nedenle Mısır'a sefer yapmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Hatt-ı Hümayun (HAT)*, 137/5650.

¹⁸ Karal, *Fransa-Mısır...*, s.50, 54; Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.334.

¹⁹ Frank McLynn, *Napoleon A Biography*, London 1997, p.184; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.55, 93.

²⁰ Jorga, s.118.

geçmişini olduğunu söylemek mümkündür²¹. Hatta bu konuda 1670 yılında Alman filozofu Leibnitz tarafından Fransa Kralı XIV. Louis'e bir layiha bile sunulmuş, ancak Louis bu öneriyi dikkate almamıştı. XVIII. yüzyılda da Mısır'ın işgaliyle ilgili fikirler gündeme gelmiş,²² yine çeşitli nedenlerle bundan vazgeçilmişti²³.

Napolyon Bonapart Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeye gerek görmeden 19 Mayıs 1798 tarihinde L'Orient adlı gemisiyle Mısır'ı ele geçirmek için Toulon'dan hareket etmiştir²⁴. Yaklaşık 38000 asker, 1200 at ve 171 top²⁵ taşıyan 50 savaş gemisi ve 500 civarında nakliye gemisiyle²⁶ yola çıkan Napolyon'un yanında Kleber, Reynier ve Menou gibi yakından tanıdığı generaller ile 167 kişiden oluşan bilim ve sanat adamlarından kurulu bir de heyet bulunmaktaydı. Bilim adamlarının beraberinde 287 ciltten oluşan bir kütüphane ile Fransızca, Arapça ve Yunanca baskı yapabilen iki tane de matbaa makinesi mevcuttu²⁷. Napolyon'un bu heyeti yanına almasının amacı, onlara eski Mısır

²¹ BOA, HAT, 241/13523.

²² Özellikle Marsilyalı tacirlerden oluşan baskı grupları Mısır'ı alarak orada bir koloni kurulması yönünde Fransız hükümetlerini zaman zaman zorlamıştı. Palmer, s.63.

²³ Karal, *Fransa-Mısır...*, s.29-30; Soysal, s.44-47; J.M. Thompson, *Napoleon Bonaparte*, Massachusetts 1990, p.107.

²⁴ Eren, s.450; Jorga, s.119; Beaucour, Laissus, Orgogozo, p.15-16, 74; Alexandre Yali Haran, "A Precursor of Bonaparte's Expedition to Egypt: Leibnitz, Author of the Consilium Egyptiacum to Louis XIV", *Napoleon and the French in Egypt and the Holy Land 1798-1901*, (Ed. Aryeh Shmuelevitz), İstanbul 2002, p.136.

²⁵ Roger Dufraisse, *Napoleon*, (Trans. by Steven Englund), New York 1992, p.27.

²⁶ Fransızların gemi ve asker sayıları konusunda kaynaklarda değişik rakamlar verilmektedir. Karal'a göre donanma 280 gemiden oluşmaktadır. Tarih-i Cevdet'te savaş gemileri 30, nakliye gemileri 400'den fazla olarak belirtilmektedir. Beaucour, Laissus ve Orgogozo, Fransız ordusundaki toplam asker sayısını 54.000 olarak dile getirmektedirler. Kramers, Fransız ordusunun yaklaşık 400 gemi ve 35.000 askere sahip olduğunu ifade etmektedir. Mustafa Nuri Paşa ise askerleri 60.000, savaş gemilerini 25, nakliye gemilerini de 300 olarak vermektedir. Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.27; *Tarih-i Cevdet*, c.VI, s.325; Beaucour, Laissus, Orgogozo, p.15-16; J.H. Kramers, "Mısır (Osmanlılar Devri)", *İslam Ansiklopedisi*, c.8, Eskişehir 1997, s.247; Mustafa Nuri Paşa, *Netayicül Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, (Yay. Neşet Çağatay), c.III-IV, Ankara 1980, s.202.

²⁷ *Napoleon's Legacy...*, p.10. James Jankowski matbaa makinesini Mısır'a ilk defa Fransızların getirdiğini ve bir gazete bastıklarını ifade etmektedir. Kramers'in ifadesine göre Fransızların kendileri için Mısır'a getirdikleri bu matbaa makinesinden sonraki yıllarda hiçbir eser kalmamıştır. Kramers bu nedenle Mısır'da ilk matbaanın 1821 yılında Bulak'ta kurulduğunu belirtmektedir. James Jankowski, *Egypt: A Short History*, Oxford 2000, p.71; J.H. Kramers, "Mısır (Mehmed Ali Hanedanı Devri ve İstiklal)", *İslam Ansiklopedisi*, c.8, Eskişehir 1997, s.267.

uygarlığını inceleyip Avrupa'ya tanıtmak, Avrupa'nın bilim ve tekniğini Mısır'da uygulamak suretiyle burayı ekonomik açıdan kalkındırmak ve bu durumdan Fransa'ya fayda sağlamaktı²⁸.

Napolyon, Toulon'dan hareket ettikten sonra Akdeniz'de stratejik öneme sahip olan Malta Adası'nı 12 Haziran 1798'de ele geçirdi ve burada bulunan 700 kadar Türk ve Arap esirleri serbest bıraktı²⁹. Bu sıralarda, Akdeniz'de Fransız donanmasını aramakla görevli İngiliz Amiral Nelson İskenderiye önlerine gelmişti. Nelson şehirdakilere haber göndererek Fransızların büyük bir donanma ile muhtemelen Mısır'ı işgal etmek üzere yolda olduğunu bildirdi ve yardım teklifinde bulundu. Ancak bu teklif bir İngiliz oyunu olduğu düşüncesiyle reddedildi. Anlaşıldığı kadarıyla Napolyon Mısır'a yaklaştığı sıralarda dahi Mısır makamlarının hiçbir şeyden haberleri yoktu³⁰. Napolyon Malta'dan hareket ettikten sonra 28 Haziran'da gemilerde okunmak üzere bir beyanname yayınladı. Beyannamede, İngiliz ticaretini kolaylaştırırken Fransız ticaretine zarar veren ve Mısır halkını baskı altında yöneten Memluk beylerinin ortadan kaldırılacağını duyurdu. Ayrıca Mısırlılar Müslüman olduğundan halka, din adamlarına ve dini mekanlara saygı gösterilmesi gerektiğini ilan etti. Kısa süre sonra, 1 Temmuz 1798'de Napolyon komutasındaki Fransız donanması İskenderiye önlerine gelerek demir attı³¹.

Napolyon Bonapart hemen karaya asker çıkarmak istediye de İskenderiye Kalesi'nin direneceğini anlayınca fikir değiştirdi ve İskenderiye'nin batısında bulunan Merabit mevkiine beş bin asker çıkararak kaleye buradan hücum etti. Fransızların, yeterli sayıda asker ve silah bulunmayan İskenderiye Kalesi'ne kolayca girmeleri üzerine Müslümanlar görüşme talep etti. Napolyon kendilerine, Mısır'a yağma için gelmediğini, amacının burayı Kölemenlerin zulmünden kurtarmak

²⁸ Soysal, s.187-188.

²⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.27; Soysal, s.189, 219. Dufraisse, p.27'de Malta'nın işgali 6 Haziran olarak belirtilmektedir.

³⁰ *Tarih-i Cevdet*, c.VI, s.324; Soysal, s.219-220, 237.

³¹ Karal, *Fransa-Mısır...*, s.71-74; Soysal, s.189, 220-221; Thompson, *Napoleon Bonaparte*, p.109.

ve onlardan Fransızlar'a karşı kötü davranışlarının intikamını almak olduğunu duyurdu. Napolyon ayrıca Allah'a inandığını, Hz. Muhammed'e, Kur'an-ı Kerim'e ve din adamlarına büyük saygısı olduğunu, Fransızlara karşı koymadıkları takdirde herkesin huzur içinde olacağını bildirdi. Hatta köylerde Fransız ve Osmanlı bayraklarının birlikte dalgalanacağını ilan etti. Bu gelişmelerle birlikte İskenderiye Fransızlara teslim edildi³². Görüldüğü üzere Napolyon, seferin Kölemen beylerine karşı yapıldığını vurgulamış, İslam Dini'ne karşı büyük saygısı olduğunu ilan etmiş ve ince bir siyaset izleyerek halkın kalbini kazanmaya çalışmıştır. Ancak sonuçta ne Bab-ı Ali Mısır'ın işgaline razı olmuş, ne de Müslümanlar Napolyon'a inanmıştır³³.

İskenderiye'nin işgalinden sonra Napolyon burada General Kleber komutasında 3000 asker bırakarak Kahire'ye doğru yola çıktı³⁴. Fransız ordusunun Mısır'a çıkarma yapması ve Napolyon'un İskenderiye'yi ele geçirmesi Kahire'de büyük bir tedirginlik ve tepkiye yol açmıştı. Mısır Valisi Ebubekir Paşa ile Kölemen beylerinin önde gelenlerinden Murat Bey ve İbrahim Bey önderliğinde büyük bir divan kurularak durum değerlendirmesi yapıldı. Divanda, anlaşmazlıkların bir tarafa bırakılarak hep beraber düşmana karşı harekete geçilmesine karar verildi. Burada alınan karara göre Murat Bey ordunun başına geçecek, Ebubekir Paşa ise İbrahim Bey ile Kahire'de kalacaktı. Murat Bey'in emrindeki kuvvetler 13 Temmuz 1798'de Rahmaniye civarında Fransızlarla yaptığı savaşı kaybederek geri çekilmek zorunda kaldı. Fransızlar ile Murat Bey idaresindeki kuvvetler arasında Kahire yakınında Ehramlar mevkiinde yeni bir savaş daha gerçekleşmiştir ki, bu savaşa Piramitler savaşı adı verilir³⁵. 20-21 Temmuz 1798'deki bu savaşı, ordusunun üstün ateş gücü

³² *Tarih-i Cevdet*, c.VI, s.325-327; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.74-75; Soysal, s.223-225; Beaucour, Laissus, Orgogozo, p.17-18; Thompson, *Napoleon Bonaparte*, p.112; Darrell Dykstra, "The French Occupation of Egypt, 1798-1801", *The Cambridge History of Egypt*, (Ed.by M.W. Dally), vol.2, Cambridge 1998, p.119; Alan Schom, *Napoleon Bonaparte*, New York 1997, p.111-112.

³³ Soysal, s.225, 226.

³⁴ Dufraisse, p.29.

³⁵ Savaşın detayları için bkz. James W.Shosenberg, "The Battle of the Pyramids: Futile Victory", *Napoleon and the French in Egypt and the Holy Land 1798-1901*, (Ed. Aryeh Shmuelevitz), İstanbul 2002, p.235-251.

ve disiplini sayesinde Napolyon Bonapart kazandı ve ardından Kahire'ye girdi³⁶.

İskenderiye'den sonra Kahire'nin de işgal edilmesi Mısır'da genel bir panik havası yarattı. Kahire civarındaki halkın bir kısmı çöllere kaçarken, Murat Bey güney Mısır'a, İbrahim Bey ise Şam'a çekildi. Bu arada Napolyon daha önceki gibi bir beyanname yayınladı ve hareketinin Memluk beylerine karşı olduğunu yineledi. Napolyon ayrıca, Kur'an'a saygılı olduğunu da ifade ederek halkı yanına çekmeye çalıştı³⁷. Merkezde ve eyaletlerde *divan*lar oluşturarak buralara ulema arasından atamalar yaptı³⁸. 10 şeyhin katılımıyla meydana gelen ve devlet işlerine bakan Kahire'deki divanda kölemen temsilcilerine yer verilmedi³⁹. Divanlar Fransızlar ile Müslümanlar arasında önemli bir köprü vazifesi görmekle beraber bunların kontrolü Fransızların elinde olup onların istediği şekilde kararlar alınmaktaydı⁴⁰.

Bu sıralarda Akdeniz'de Fransız donanmasını arayan Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması, 1 Ağustos 1798'de onları Ebukır⁴¹ limanında saldırıya elverişli bir durumda yakaladı. Fransızlar İskenderiye'yi ele geçirdiklerinde birkaç küçük gemi ile nakliye gemilerini limana sokmuş, büyük gemileri ise İskenderiye'ye yakın Ebukır kıyısında demirlemişlerdi. İngiliz Amirali Nelson derhal saldırıya geçerek Napolyon'un L'Orient gemisi dahil olmak üzere Fransız gemilerinden büyük bir kısmını batırdı, kalanları da esir aldı. Donanması

³⁶ *Tarih-i Cevdet*, c.VI, s.328-329, 334-338; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.79-81; Soysal, s.28-30; Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. Mehmet Harmancı), c.I, İstanbul 1994, s.362.

³⁷ *Tarih-i Cevdet*, c.VI, s.340-341; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.81; Thompson, *Napoleon Bonaparte*, p.116; Dufraisse, p.29; Soysal, s.230.

³⁸ Jankowski, p.71; *Al-Jabarti's Chronicle of the First Seven Months of the French Occupation of Egypt*, (Ed. and trans by S.Moreh), Leiden 1975, p.24-25; McLynn, p.180.

³⁹ Kramers, "Mısır (Mehmed Ali Hanedanı Devri ve İstiklal)", s.257; Thompson, *Napoleon Bonaparte*, p.126'da divanın 9 şeyhden oluştuğunu belirtmektedir.

⁴⁰ Thomas Philipp, "The French and the French Revolution in the Works of Al-Jabarti", *Eighteenth Century Egypt: The Arabic Manuscript Sources*, (Ed. by Daniel Crecelius), Claremont 1990, p.137.

⁴¹ Değişik kaynaklarda Ebahur, Ebuhr, Ebuhor, Abukır, Abukir şeklinde yazılışlar da söz konusudur.

yok olan Napolyon'un Fransa ile olan bağlantısı kesildi ve adeta Mısır'a hapsedildi⁴².

Fransız donanmasının İskenderiye'de yok edilmesi Napolyon'u derinden sarsmış olmakla beraber, kendisi bu durumu askerlerine yansıtmamaya çalışarak Kahire'de faaliyetlerine devam etmiştir. 20 Ağustos'ta burada Mısır Enstitüsü'nü kurmuş ve Mısır medeniyetinin araştırılması için yanında götürdüğü bilim adamlarına talimat vermiştir. Napolyon'un Kahire'de kurduğu bu enstitü matematik, fizik, ekonomi, edebiyat ve sanat dallarını kapsayan 4 ayrı bölümden oluşmakta, her bölümün 12 üyesi bulunmaktaydı. Mısır'da eğitim ve öğretimin gelişmesine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunmak, Mısır hakkında araştırma ve incelemeler yaparak elde edilen verilerin basılmasını sağlamak ve bir danışma birimi vazifesi görerek tartışmalı konularda fikir üretmek bu enstitünün temel amaçları arasındaydı. Enstitü, faaliyetlerini gerçekleştirirken Mısır'ın bir koloni haline getirilmesine, Fransız çıkarlarının korunmasına özellikle dikkat etmekteydi⁴³. Bu enstitü aracılığıyla başlatılan çalışmalar meyvesini vermiş, 1809-1822 yılları arasında *Description de L'Egypte* adıyla Mısır ile ilgili önemli bir eser kaleme alınmıştır⁴⁴. Napolyon enstitü faaliyetinin yanında Akdeniz'den Kızıldeniz'e bir kanal açılması için planlar hazırlamaya, Mısır'ın ekonomik olarak kalkınması için tedbirler almaya da başlamıştır⁴⁵. Yine bu sıralarda bilim adamlarının gözetiminde askeri ve sivil hastaneler, kütüphane ve laboratuvarlar, veba ile mücadele amaçlı karantina

⁴² *Tarih-i Asum*, s.70-71; *Tarih-i Cevdet*, c.VI, s.341-342; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.78-79, 91-93; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.30; Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan...", s.617; T.C.W. Blanning, *The Origins of the French Revolutionary Wars*, New York 1986, p.183; J. Christopher Herold, *The Age of Napoleon*, Boston 1963, p.68-69; David G. Chandler, *The Campaigns of Napoleon*, London 1995, p.217; McLynn, p.180.

⁴³ J. Christopher Herold, *Bonaparte in Egypt*, London 1962, p.167; Thompson, *Napoleon Bonaparte*, p.121; Beaucour, Laissus, Orgogozo, p.81.

⁴⁴ Mordechai Gichon, "The Peculiarities of Napoleon's Oriental Campaign: An Introduction", *Napoleon and the French in Egypt and the Holy Land 1798-1901*, (Ed. Aryeh Shmuelevitz), İstanbul 2002, p.16; Seton-Williams, p.39; *Napoleon's Legacy...*, p.5, 12-13; Herold, *Bonaparte in Egypt*, p.167; Herold, *The Age of Napoleon*, p.75; Soysal, s.232. Bu eser antik dönem, modern devlet ve tabiat bilimleriyle ilgili üç bölümden oluşmaktadır. Beaucour, Laissus, Orgogozo, p.190.

⁴⁵ Emil Ludwig, *Napoleon*, New York 1926, p.131; Herold, *Bonaparte in Egypt*, p.167; McLynn, p.183; Soysal, s.232.

istasyonları, tahıl öğütme için yel değirmenleri ve kanalizasyon sistemleri inşa edilmiş, posta sistemi, sulama projeleri ve sokak aydınlatmaları gibi bir dizi yeni proje de hayata geçirilmiştir. Ayrıca, ilk defa olarak Nil'in balıkları, Kızıldeniz'in mineralleri, deltanın florası ve çöl kumunun bileşenleri üzerinde de araştırmalar yapılmıştır⁴⁶. Bunun yanında, Fransızlar beraberlerinde getirdikleri matbaa makinesi ile bir sözlük ve bir dilbisi kitabı basmışlar, Mısır resim yazısı olan hiyeroglifin okunmasına ön ayak olmuşlar ve böylece *Egyptology*'nin doğmasına yol açmışlardır⁴⁷. Öte yandan vergi tahsili oldukça zor bir mesele olduğundan, bu konuda eskiden beri var olan kurumlardan yararlanma yoluna gidilmiştir⁴⁸.

Napolyon Mısır enstitüsünü kurduktan hemen sonra, 25 Ağustos 1798'de, Kölemen beylerinden Murat Bey'i takip etmek ve güney Mısır'ı ele geçirmek üzere General Desaix'i görevlendirmiş, bölgedeki pek çok yer ele geçirilmiştir. Ertesi yıl, 1799 Temmuz'unda, General Donzelot önderliğindeki Fransız birlikleri Kızıldeniz kıyısındaki Kuşeyr'i ele geçirmiş, ancak Kızıldeniz'deki İngiliz filosunun baskısıyla Şubat 1800'de tekrar İngilizlere terketmiştir⁴⁹.

Mısır'ın İşgali Karşısında Osmanlı Devleti

Osmanlılar için Napolyon'un Mısır'ı işgali gerçekten beklenmedik ve şaşırtıcı bir gelişme olmuştur. Zira Fransızlar uzun zamandır Osmanlı Devleti'nin dostu ve müttefikiydi. Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali haberi İstanbul'a ulaştığında, III. Selim Fransa'ya hemen savaş ilan etmeyerek önce kendine göre bazı tedbirler alma yoluna gitmiştir. Mısır beylerine ve Mısır Valisi Ebubekir Paşa'ya işbirliği halinde Mısır'ı savunmaları, Batı ocaklarına Fransızların anavatanlarıyla olan bağlantılarını kesmeleri ve ileride Osmanlı donanması denize açıldığında

⁴⁶ Herold, *Bonaparte in Egypt*, p.167; Schom, *Napoleon Bonaparte*, p.151; Ludwig, p.130; McLynn, p.183.

⁴⁷ Ludwig, p.130; Herold, *Bonaparte in Egypt*, p.165, 167; Herold, *The Age of Napoleon*, p.76.

⁴⁸ Kramers, "Mısır (Mehmed Ali Hanedanı Devri ve İstiklal)", s.257.

⁴⁹ Stanford J. Shaw, *Ottoman Egypt in the Age of the French Revolution*, Massachusetts 1964, p.15-16; Chandler, *The Campaigns of Napoleon*, p.229-230.

gemileriyle donanmaya katılmaları yönünde emirler gönderilmiştir⁵⁰. Akdeniz kıyısındaki kasaba ve şehirlere de haberler gönderilerek kendilerinden olası bir Fransız saldırısına karşı teyakkuzda bulunmaları, İngiliz donanması Türk limanlarına uğradığı takdirde iyi karşılanması istenmiştir⁵¹. Ayrıca III. Selim, Fransızlara karşı savaş ilan etmeden önce Avrupa devletleri arasından müttefikler bulmasının ve sefer için hazırlık yapmasının daha doğru olacağını düşünmüştür. Zira ordu ve donanmanın zayıflığı ve devletin içinde bulunduğu diğer zorluklar bunu zaruri kılmaktaydı⁵².

Fransızları Mısır'dan atmak Osmanlı Devleti'nin gücünü aşan bir olaydı. Ancak Fransa'nın Mısır'ı ele geçirmesi, Bab-ı Ali'nin Avrupa'dan kendisine büyük müttefikler bulmasını kolaylaştırdı. Özellikle İngiltere ve Rusya Akdeniz'deki çıkarları nedeniyle Fransa'nın bu hareketinden hiç de memnun olmamıştı. Bu nedenle onlar da Fransa'ya karşı bir ittifakın içinde yer almayı uygun görüyorlardı. Osmanlılar 28 Temmuz'dan itibaren Rus ve İngiliz temsilcileriyle ittifak müzakerelerine başladı. Hatta Osmanlı Devleti, henüz antlaşma yapılmadan yardım amacıyla gelen Rus donanmasının İstanbul Boğazı'ndan geçerek Büyükdere'de demirlemesine 5 Eylül 1798'de izin verdi. Müzakereler sonunda 23 Aralık 1798'de Rusya, 5 Ocak 1799'da İngiltere ve 21 Ocak 1799'da İki Sicilya Krallığı ile ittifak antlaşmaları yapıldı. Böylece Fransızlara karşı ikinci koalisyon kurulmuş oldu⁵³.

Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesi Osmanlıları rahatsız ettiği gibi, Osmanlı topraklarında bulunan Fransızlar açısından da sıkıntı yaratmıştır. İşgal haberi duyulduğunda Fransız vatandaşlarına kötü muamele bulunulmamıştır. Ancak kamuoyunda Fransızlara karşı oluşan tepki nedeniyle Bab-ı Ali Fransız sefaretiyle resmi haberleşmeye son vermiş, 9 Ağustos'ta Fransızların evlerinden çıkmamaları gerektiği fakat canlarının

⁵⁰ Karal, *Fransa-Mısır...*, s.86; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.30; Soysal, s.238-239.

⁵¹ Karal, *Fransa-Mısır...*, s.86; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.30; Eren, s.450; Soysal, s.238, 239.

⁵² Eren, s.450; Soysal, s.235-236.

⁵³ Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.30-31, 36; Soysal, s.259-263; Jorga, s.122; Akçura, s.64-65.

korunacağı yönünde uyarıda bulunmuştur⁵⁴. Öte yandan Fransa'ya karşı savaş ilan edilince durum değişmiş, bazı Fransızlar hapsedilirken bazılarının mallarına el konulmuştur. Fransa'nın İstanbul'daki elçisi Ruffin de diğer elçilik mensuplarıyla beraber Yedikule zindanına hapsedilmiştir⁵⁵. Ruffin ve beraberindekilerin tutuklanma nedeni Paris'teki Türk sefaret mensuplarıyla mübadele içindir. Diğer Fransız vatandaşları da, Mısır'da Fransızların savaş esiri olmadığı halde tutukladığı Osmanlı tüccarı ile el koydukları mal ve gemilere karşılık olmak üzere tutuklanmış, mallarına da el konulmuştur. Ruffin 1801 yılı Ağustos ayında tahliye antlaşması imzalanana kadar hapiste kalmıştır⁵⁶.

Napolyon Bonapart Mısır'ı işgal etmiş, ancak donanmasının İngilizler tarafından Ebukır'da yakılmasından sonra Fransa ile irtibatı kesilmişti. İngilizlerden bu şekilde destek ve cesaret alan Osmanlı Devleti 2 Eylül 1798 tarihinde Fransa'ya savaş ilan etti⁵⁷. Mısır'da sıkışıp kalmış olan Napolyon 1798 yılı Aralık ayına kadar ne İstanbul'daki Fransız elçisi Ruffin'den, ne de Paris'ten bir haber alabilmişti. Sadrazama yazdığı mektuplarına da cevap verilmeyen⁵⁸ Napolyon'un gelişmelerden endişe duyduğu kesindi. Fransızların İslam'a saygı duyduklarını söylemelerine rağmen Mısır'ı sömürmek için ellerinden geleni yapmaları, ülkede Fransızlara karşı bir tepki doğurmuştu. Hatta 21 Ekim'de El-Ezher Camii etrafında kümelenen Müslümanlar Fransızlara karşı ayaklanmış, hareket ancak iki günde kanlı bir şekilde bastırılabilmişti⁵⁹. Napolyon, isyan

⁵⁴ Soysal, s.236-237, 240-241.

⁵⁵ *Tarih-i Cevdet*, c.VI, s. 356; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.96; Shaw, *Ottoman Egypt...*, p.14; Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.347; Jorga, s.126; Edouard Driaault, *Selim-i Sâlis ve Napolyon*, (Çev. Köprülüzade Mehmed Fuad), Dersaadet 1329, s.28.

⁵⁶ Soysal, s.245, 320.

⁵⁷ *Tarih-i Cevdet*, c.VI, s. 356; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.95-96; Soysal, s.243, 244. David G. Chandler, *On the Napoleonic Wars*, London 1994, p.51, 58-59.

⁵⁸ Soysal, s.270. Aslında Talleyrand Napolyon'a bir mektup yazmış fakat bu mektup henüz kendisine ulaşmamıştı. Mektupta Napolyon'a, isterse bir saldırı için Hindistan'a hareket edebileceği ya da Mısır'da kalarak Fransa'ya bağlı bir eyalet düzeni kurabileceği belirtilmişti. Hatta dilediği takdirde Filistin, Suriye ve Anadolu üzerine sefere çıkabileceği de ilave edilmişti. Bu durumda İstanbul'u ele geçirmesi bile mümkün olabilirdi. İçeriği oldukça dikkat çekici olan bu mektup, Suriye seferine çıktıktan çok sonra Napolyon'un eline ulaşmıştır. Palmer, s.64-65.

⁵⁹ McLynn, p.184; Dykstra, p.123; Kramers, "Mısır (Osmanlılar Devri)", s.247.

edenlere karşı merhamet edilmeyeceğini göstermek için Müslümanların başlarını mızraklara geçirerek teşhir etmişti⁶⁰.

Bu gelişmeler üzerine Napolyon, Mısır'da kesin bir şekilde yerleşebilmek için yeni bir şeyler yapması gerektiğini düşünmeye başladı. Bundan sonra bölgede kalıcı olabilmek ancak Suriye'ye egemen olmakla sağlanabilirdi. Böylece sömürgelerini genişletecek, Doğu Akdeniz'deki limanlara sahip olacak, Hindistan yolunu daha kolay kontrol altına alabilecek ve Mısır'da mevcut olmayan ormanlara sahip olacaktı. Bunun yanında Osmanlıların kuzeyden göndereceği kuvvetleri uzakta karşılayarak Bab-ı Ali'yi bir barışa zorlamak da mümkün olabilirdi. Ayrıca bölgedeki güçlü komutanlardan Cezzar Ahmet Paşa'nın Mısır üzerine saldırıya geçme ihtimali de Napolyon'u tedirgin etmekteydi. Napolyon, düşüncelerini gerçekleştirmek ve bölgeyi ele geçirmek için 22 Aralık 1798'de elindeki 24.000 kişilik ordusundan 18.000'i ile Mısır'dan Suriye'ye doğru hareket etti⁶¹.

Napolyon Bonapart'ın Suriye Seferi ve Fransa'ya Dönüşü

Napolyon Mısır'dan Suriye tarafına hareket ettiği sıralarda, Hac emareti, Şam, Trablus eyaletleri, Kudüs ve Nablus sancakları ile Mısır seraskerliği Cezzar Ahmet Paşa'ya verilmiş, Tırhala Sancağı Mutasarrıfı Köse Mustafa Paşa'nın da büyük bir ordunun başında deniz yoluyla Mısır'a hareket etmesi kararlaştırılmıştı. Ayrıca, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın başına geçeceği Rumeli ve Anadolu'dan toplanacak büyük bir kara ordusunun kurulması için de hazırlıklara başlanmıştı⁶².

Suriye seferi için harekete geçen Napolyon 20 Şubat 1799'da El-Ariş'i, 24 Şubat'ta Gazze'yi ve ardından Yafa'yı ele geçirdi. Özellikle Yafa'da büyük bir dirençle karşılaşan Napolyon, şehri ele geçirdikten sonra

⁶⁰ Ludwig, p.131.

⁶¹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, 38, 39; Eren, s.450-451. Kaynaklar Napolyon'un ordusundaki asker sayısı hakkında farklı bilgiler vermektedir. Soysal, Napolyon ordusunun 12.000 kişiden oluştuğunu ve 19-20 Mart tarihinde Akka önlerine geldiğini ifade etmektedir. McLynn ise Napolyon'un 13.000 piyade ve 900 süvari askeriyile harekete geçtiğini, 5000 askerin ise Kahire'de kaldığını belirtmektedir. Soysal, s.273-274; McLynn, p.189.

⁶² *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.10; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.37; Soysal, s.273-274.

burada büyük bir katliam gerçekleştirdi⁶³. Bu sıralarda ortaya çıkan veba salgını nedeniyle Fransızlar bir hafta kadar burada konaklamak zorunda kaldı. Yafa'da veba hastalığına yakalananların sayısı 300 kadardı. Ardından harekete geçen Napolyon, 24 Mart'ta Akka önlerine geldi ve şehri kuşattı. Ancak burada kendisini ciddi bir rakip beklemekteydi: Cezzar Ahmed Paşa⁶⁴. Napolyon daha önce Ağustos ve Ekim aylarında iki defa, Akka kuşatması öncesinde de bir defa olmak üzere Cezzar Ahmed Paşa'ya üç mektup göndermişti. Napolyon, amacının Kölemenlere ve İngilizlere karşı koymak olduğunu belirtmiş, Kölemenlerden İbrahim Bey'i himaye etmemesini aksi takdirde Akka üzerine yürüyeceğini dile getirmişti. Ancak Cezzar Ahmet Paşa'nın bu mektuplara cevap vermemesi ve Akka'yı savunmada kararlı olması Napolyon'un Akka'yı kuşatmasıyla neticelendi. Fransızlar büyük toplarını yanlarında getirmediğinden sahra toplarıyla şehri bombaladıysa da başarılı olamadılar. Beraberinde Nizam-ı Cedit askerleri⁶⁵ de bulunan Cezzar Ahmed Paşa'nın şiddetli saldırılara başarıyla karşı koyması üzerine Napolyon taktik değiştirerek Dürzîleri isyana kışkırtmak istediysede bir sonuç elde edemedi. Bu arada Fransız ordusu yeni bir veba salgınıyla daha karşı karşıya kalmış, Nisan ayı sonuna kadar 270 kişi hastalanmıştı. Bu şartlar altında Fransızlar 18 Mayıs günü Akka'ya son ve genel bir hücum yaptılarsa da yine başarı

⁶³ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.17; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.113; M.C. Şahabeddin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Bonapart'ın Akka Muhasarası", *Tarih Dergisi*, c.XV, S.20'den ayrı basım, İstanbul 1965, s.9; Ludwig, p.132; Dykstra, p.126. Chandler ve McLynn'in belirttiğine göre, bir Fransız subay Müslümanlara şehri teslim ettikleri takdirde affedilecekleri garantisini vermiş, bunun üzerine şehir teslim edilmiştir. Ancak Napolyon sözünde durmamış, Gazze'de esir alınan 1400 kişi ile birlikte Yafa şehrinde tutsak edilen Müslümanların tamamını öldürmüştür. Chandler, *The Campaigns of Napoleon*, p.236; McLynn, p.189.

⁶⁴ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.16-19; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.113; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.39; Eren, s.450-451; McLynn, p.190-191.

⁶⁵ Kuşatma devam ederken, 7 Mayıs tarihinde, Nizam-ı Cedit askeri ve boğaz kaleleri muhafızlarından oluşan Hasan Paşa komutasındaki 3.000 kişilik Türk birliği Akka'ya yardıma gelmiştir. Tekindağ, "Cezzar Ahmed Paşa", s.157.

sağlayamadılar. Bunun üzerine Napolyon 20 Mayıs'ta⁶⁶ Akka'dan Mısır'a doğru geri çekilmeye karar verdi⁶⁷.

Akka'da umduğunu bulamayan Napolyon'un geri çekilmesi de hayli zahmetli olmuştur. Her şeyden önce taşınması zor olan topları kullanılmaz hale getirerek Akka önlerinde bırakmış, yanına 40 parçalık sahra toplarını alarak önce Yafa'ya, oradan da Gazze'ye çekilmiştir. Suriye seferi sırasında veba hastalığına yakalanan askerlerin durumu geri çekilme sırasında Napolyon'u epeyce düşündürmüştü, bunun için üç aşamalı bir plan yürürlüğe konulmuştur. Napolyon'un teklifiyle, iyileşmesi mümkün görünmeyen 30 hasta afyon verilme suretiyle öldürülmüş, iyileşmesi mümkün olmakla beraber taşınmasında sorun olan hastalar Türklerin insafına terk edilmiştir. Durumu biraz daha iyi olan hastalar ise hayvanlara bindirilmiş, böylece geri çekilme hızlı bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Geri çekilirken Sina çölünü geçmek zorunda olan Fransızlar, 54 derece sıcaklıkta, aç, susuz ve bitkin bir şekilde yollarına devam etmiş, ardından zorda olsa Kahire'ye ulaşmıştır⁶⁸.

Suriye seferinde ölen Fransızların sayısı, o zamana kadar Mısır'daki savaşlarda ölenler ile hastalıktan ölenlerin sayısına oranla oldukça fazlaydı⁶⁹. Napolyon Bonapart Akka hezimetinden sonra bu yenilginin izlerini silmek için Mısır'a döndüğünde bir bildiri yayınlamış, Akka yakınlarındaki Tabor Dağı civarında Kleber önderliğinde elde edilen bazı küçük başarıları kullanarak Suriye'de galip geldiğini ilan etmişse de

⁶⁶ Karal, Napolyon'un geri çekilme tarihini 25 Mayıs 1799; Eren ve Tekindağ ise 21 Mayıs olarak vermektedirler. Bkz. Karal, *Fransa-Mısır...*, s.115; Eren, s.451; M.C. Şahabeddin Tekindağ, "Cezzâr Ahmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, c.3, Eskişehir 1997, s.157.

⁶⁷ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.19-26; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.113-115; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.39-40; Soysal, s.274-275, Jorga, s.123; McLynn, p.191-192; Chandler, *On the Napoleonic Wars*, p.59.

⁶⁸ McLynn, p.193-194. Benzer bilgiler Chandler, *The Campaigns of Napoleon*, p.236-237; Thompson, *Napoleon Bonaparte*, p.130; Schom, *Napoleon Bonaparte*, p.178 ve Ludwig, p.134-135'de de yer almaktadır.

⁶⁹ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.36; Mustafa Nuri Paşa, s.203-204. Soysal'ın verdiği rakamlara göre Fransız ordusu Akka seferinden önce 4.000 ve sefer süresince 4.000 olmak üzere o ana kadar toplam 8.000 kayıp vermiştir. Soysal, s.275.

buna kimse itibar etmemiştir⁷⁰. Akka'dan Mısır'a başarısız olarak dönen Napolyon'un Doğu hayali böylece bitmiş oluyordu. Aslında Napolyon Fransa'ya dönmeye karar vermişti ancak her ihtimale karşı Mısır'da tutunabilmek için "Mısır Mısırlılarıdır" parolasıyla hareket etmeye başladı. Bab-ı Ali'nin eskiden beri İstanbul'dan atadığı memurları Mısır'dan seçme yoluna gitti⁷¹.

Napolyon'un Suriye seferinden dönmesiyle Türk-Fransız mücadelesinde yeni bir safha başlıyordu. Daha önce planlandığı gibi Akka kuşatması devam ederken sadrazam ve aynı zamanda serdar-ı ekrem olan Yusuf Ziya Paşa komutasında toplanmış olan yeni Osmanlı ordusu 15 Mayıs 1799 tarihinde kara yoluyla Mısır'a doğru yola çıkmıştı. Bu hareketten kısa süre sonra da Napolyon Bonapart Akka'da mağlup olarak Mısır'a geri çekilmeye başlamıştı⁷². Diğer taraftan, denizden saldırıya geçmek üzere hazırlıklarını tamamlayan Köse Mustafa Paşa da, komutası altındaki 100 kadar gemiden oluşan Osmanlı donanmasıyla Mısır'a hareket ederek İngiliz donanmasıyla birlikte 12 Temmuz 1799'da İskenderiye önlerine geldi. Burada gerekli hazırlıklarını tamamlayan 13.000 kişilik Osmanlı ordusu, Ebukır'da karaya çıktı. Bunun üzerine Napolyon, Mısır'a döndükten sonra Rahmaniye'de topladığı ordusu ile Köse Mustafa Paşa üzerine harekete geçti ve 25 Temmuz 1799'da yapılan çarpışmalarda Osmanlıları mağlup etti. 2 Ağustos'ta da Ebukır Kalesi Fransızların eline geçti. Osmanlı kuvvetlerinin yarısı kadar bir kuvvetle elde edilen bu başarı Fransızların prestijini artırarak bir süre daha Mısır'da kalmalarına yol açtı. Ayrıca Köse Mustafa Paşa buradaki mücadelelerde Fransızlara esir düştü⁷³.

Napolyon Ebukır zaferinin ardından, Avrupa'da Fransa'nın koalisyon ordularına mağlup olduğu haberlerini alınca ülkesine geri dönme kararı

⁷⁰ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.36-37; Tekindağ, "Yeni Kaynak...", s.18; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.116; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.41; McLynn, p.191-193.

⁷¹ Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.342-346; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.118; Soysal, s.275.

⁷² *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.35; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.116-117; Eren, s.451.

⁷³ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.39-41; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.117-119; Soysal, s.275-276.

almıştır⁷⁴. Bunda, Fransa'dan kendisine gerekli yardımın gelmemesinin, buna bağlı olarak Mısır'da artık uzun süre tutunamayacağını anlamasının da rolü olmuştur. Napolyon Eylül 1799'da iki küçük gemi ile Mısır'dan ayrılarak Marsilya'ya dönmüş, General Kleber'i yerine vekil bırakarak dört aya kadar yardım göndermemesi halinde Mısır'ı tahliye etmek üzere Osmanlılarla antlaşma imzalamaya yetkili kılmıştır⁷⁵. Öte yandan General Kleber, Napolyon'un Mısır'dan ayrıldığını çok geç öğrenmiş, bu nedenle Napolyon'a kızmış ve Mısır'ın kaybedileceğini düşünmeye başlamıştır⁷⁶.

El-Ariş Sözleşmesi

Napolyon'un Akka kuşatması sırasında Mısır'a doğru yola çıkarak Şam'a gelmiş olan Sadrazam Yusuf Ziya Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Kasım ayında buradan güneye hareket etmiş, önce Gazze'ye ve ardından 1799 yılı sonlarında Mısır'ın doğu kapısı sayılan El-Ariş'e gelmişti⁷⁷. Sadrazam, komutası altındaki 60.000 kişilik⁷⁸ Osmanlı ordusu ile geldiği El-Ariş'i ele geçirmiş ve her an Mısır üzerine yürümek için hazırlık yapmaya başlamıştı. Bu durum karşısında General Kleber, kendileri için Mısır işinin bir çıkmaza girdiğini anladı ve burada kalmanın artık gereksiz olduğunu düşünerek Mısır'ı tahliye etmeyi teklif etti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa temsilcileri arasında Mısır'ın tahliyesi için El-Ariş'te görüşmeler başladı⁷⁹. Görüşmelere Osmanlı

⁷⁴ John Eldred Howard, *Letters and Documents of Napoleon*, vol. I, London 1961, p.214; McLynn, p.194-195, 197-198; Ludwig, p.136; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.120; Soysal, s.278-279; Akçura, s.77-78.

⁷⁵ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.56-57; Mustafa Nuri Paşa, s.205; Akçura, s.78, 79. McLynn, Napolyon'un Mısır'dan ayrılma tarihini 23 Ağustos olarak vermekte, Kleber'in Fransa'dan gelecek yardım için bekleme süresini de dokuz ay olarak ifade etmektedir. McLynn, p.198.

⁷⁶ McLynn, p.198.

⁷⁷ Soysal, s.290.

⁷⁸ Eren, s.451'de Osmanlı ordusunun asker sayısını yaklaşık 80 bin olarak vermektedir.

⁷⁹ Bu sıralarda İngiliz elçisi İskenderiye'deki Fransızlara saldırmak için kara ordularının hazır beklediğini, Rus elçisi de kara ordularının ve donanmalarının yine bu iş için hazır olduğunu Osmanlı makamlarına bildirmişlerdir. III. Selim, Fransızlarla yapılacak görüşmelerde bu durumun Fransız temsilcilerine özellikle duyurulmasını, zira bunun tahliyeyi kolaylaştıracağını belirtmiştir. BOA, HAT, 248/14006.

Devleti adına Defterdar Mustafa Reşid Efendi⁸⁰ ve Reisü'l-küttap Mustafa Rasih Efendi katılmışlardır. 24 Ocak 1800 tarihinde Fransızların Mısır'ı tahliye etmeleri için hazırlanan sözleşmeye El-Ariş Sözleşmesi adı verilir⁸¹. Buna göre; Fransızlar üç ay içinde Mısır'ı boşaltacaklar, silah ve eşyalarını yanlarına alarak Fransa'ya döneceklerdi. Ancak İngiltere, Mısır'daki Fransızların tam anlamıyla zayıf düştükleri için bu teklifte bulduklarını düşünerek sözleşmeyi onaylamadı. Hatta sözleşmeyi yapan İngiliz temsilcisi Sidney Smith'e emir göndererek Fransızlar'ın esir edilmek suretiyle İngiltere'ye gönderilmesini istedi⁸².

Bu gelişmeler üzerine savaş yeniden başladı. Bu tarihlerde Napolyon Bonapart Fransa'da konsül olarak iktidara gelmişti. Bundan da cesaret alan General Kleber Mısır'da parlak bir zafer elde etmek için harekete geçti ve 20 Mart 1800 tarihinde Heliopolis'te sadrazam komutasındaki Osmanlı ordusunu mağlup etti. El-Ariş Sözleşmesi'ne göre Fransızların tahliye ederek Osmanlı Devleti'ne bıraktığı yerleri yeniden işgal etti. Böylece Fransızlar Mısır'a ikinci defa yerleşmiş oldu⁸³. Sadrazam Yusuf Ziya Paşa mağlup olan ordusunun kalan kısmı ile sırasıyla El-Ariş, Gazze ve Yafa'ya kadar çekildi. Mısır'da kısa süre içinde meydana gelen bu değişiklik karşısında İngiliz hükümeti bu defa El-Ariş Sözleşmesi'nin uygulanmasından yana bir tavır aldı. Ancak sayıları azalmakla beraber son galibiyet Fransızların moralini yükseltmişti. Bu nedenle Kleber Mısır'ı terk etmeyi reddetti⁸⁴.

⁸⁰ Yabancı dildeki hakimiyeti ve devlet işlerindeki mahareti sebebiyle Rikab-ı Hümayun Beylikçisi Mahmud Raif Efendi, Reşid Efendi'nin maiyetinde görevlendirilmiştir. BOA, HAT, 266/15425.

⁸¹ El-Ariş sözleşmesinin maddeleri BOA, HAT, 159/6656; *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.337-341 ile Le Baron I. de Testa, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane*, Tome II, Paris 1875-1876, s.7-11'de yer almaktadır. Maddeler ayrıca Fransızca metinlerden naklen Karal, *Fransa Mısır...*, s.124-127'de de bulunmaktadır.

⁸² *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.61, 67, 70-71; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.127-128; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.41; Eren, s.451; Soysal, s.292-294; Akçura, s.80.

⁸³ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.75-77; Howard, *Letters and Documents of Napoleon*, p.215; Herold, *Bonaparte in Egypt*, p.356-357; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.128; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.41-42; Soysal, s.298; Jorga, s.124, Akçura, s.81; Dykstra, p.129.

⁸⁴ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.78,82; Soysal, s.298; Akçura, s.82. Bahsedilen gelişmeler olurken Paris'te bulunan Seyyid Ali Efendi'ye belirli aralıklarla mektuplar gönderilmiş, Fransızların Mısır'ı tahliye etmesi ve barış anlaşması yapmaya zorlanması için çalışmalar yapılması istenmiştir. BOA, HAT, 246/13850 B.

Kahire'nin Tahliyesi

1799 yılı ile 1800 yılı başlarında Fransızlara karşı alınan mağlubiyetler III. Selim'i oldukça tedirgin etti ve her türlü fedakarlığa katlanarak 1800 yılı bahar ve yaz aylarında Anadolu ve Rumeli'den asker toplanması için büyük bir gayret sarf etmesine neden oldu⁸⁵. 1800 yılı yaz ve sonbahar aylarında, genel olarak 1801'de Mısır'ı işgalden kurtarmak için yapılacak olan saldırıların hazırlıklarıyla meşgul olduğu söylenebilir. Ancak 1800 yılı yaz başlarına ait bahsedilmesi gereken önemli bir gelişme vardır ki, o da 14 Haziran 1800 tarihinde General Kleber'in Süleyman adlı Halepli bir genç tarafından öldürülmesidir⁸⁶. Kleber'in öldürülmesi üzerine, Fransız ordusunun yeni komutanı General Menou olmuştur. General Menou nitelikli bir komutan olmadığı gibi ordu mensupları tarafından da pek sevilmeyen biriydi. Belki de bu nedenle halka hoş görünmek istemiş, Müslüman bir kadınla evlenmiş ve görünüşte Müslüman olarak Abdullah Menou adını almıştır⁸⁷.

Osmanlı ordusunun Fransızlar karşısındaki mağlubiyetleri üzerine İngilizler, Fransızları Mısır'dan çıkarmak için bizzat harekete geçmeleri gerektiğini düşünmüşler ve 1800 Eylül'ünde iki ordu hazırlamaya başlamışlardır. Plana göre 20.000 kişilik Akdeniz ordusu İskenderiye'ye çıkarken, Hindistan'dan gelecek 15.000 kişilik başka ordu Kızıldeniz'den Mısır'a saldıracaktı. Sadrazam komutasındaki Osmanlı ordusu ise çöl tarafından saldırıya geçecekti. Fransızlar bu saldırı planına karşı savunma amacıyla ordularını üçe bölünce zor durumda kaldı⁸⁸. Bu

⁸⁵ Eren, s.451. Serasker Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ile yapılan yazışmalardan anlaşıldığına göre sefer sırasında orduyu takviye etmek için sık sık gemiler kiralanmakta, mühimmat, zahire ve asker sevkıyatı yapılmaktaydı. BOA, HAT, 247/13959.

⁸⁶ Fransızlar Kleber'e düzenlenen suikastin bireysel bir hareket olduğuna inanmamışlar, olayın Osmanlıların planlı bir suikasti sonucu gerçekleştiğini düşünmüşlerdir. Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand'ın bu yöndeki iddiaları üzerine Paris'te bulunan Seyyid Ali Afendi kendisine Osmanlı Devleti'nin bu tarz hareketlere tenezzül etmeye ihtiyacı olmadığını beyan etmiştir. BOA, HAT, 137/5650.

⁸⁷ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.85,87,112; Herold, *Bonaparte in Egypt*, p.365-366, 369; Shaw, *Ottoman Egypt...*, p.19; McLynn, p.199; Dykstra, p.129; Soysal, s.299; Akçura, s.82-83; David G. Chandler, *On the Napoleonic Wars*, London 1994, p.71; Schom, *Napoleon Bonaparte*, p.187.

⁸⁸ Karal, *Fransa-Mısır...*, s.133-134. Benzer bilgiler için bkz. Dykstra, p.130-131.

sıralarda Fransız General Menou İskenderiye'ye geçmiş, Kahire'de ise General Belliard'ı bırakmıştı. Gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra Osmanlı-İngiliz müttefik kuvvetleri 1801 yılı ilkbaharında harekete geçti. Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa komutasındaki 70 kadar savaş gemisi ile Mısır'a 6.000 kişilik yeni bir kuvvet sevk edildi ki, bunların yarısı Nizam-ı Cedit askeriydi⁸⁹. İngilizler'in de 8 Mart 1801 tarihinde Ebukır'a 5.000 kişilik bir kuvvet çıkarmasıyla müttefik güçler Fransız birliklerini mağlup ederek İskenderiye Kalesi'ne çekilmeye mecbur bıraktı⁹⁰. Paris'teki Fransız yetkililer bu yenilgiyi kamuoyuna duyurmamak için son derece gayret sarf etmiş, artık Mısır'da başarılı olamayacaklarını anlayarak kendi aralarında Mısır'ın tahliyesini konuşmaya başlamışlardır⁹¹.

Bir müddet sonra Halep valisi önderliğinde Dimyat ele geçirilmiş, ardından Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa ve İngiliz generali komutasındaki Osmanlı ve İngiliz kuvvetleri Reşid ve Rahmaniye'ye girmişlerdir⁹². Hüseyin Paşa'nın maiyetindeki Osmanlı birlikleri ile İngiliz kuvvetleri buradan Kahire üzerine hareket etmiş, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın da Yafa'dan Kahire taraflarına gelmesiyle buradaki Fransız orduları kuşatılmıştır⁹³. Daha önce bazı Kölemen grupları çıkar hesabı yaparak Fransızların yanında yer aldıysa da, bu son aşamada Osmanlı ve İngiliz müttefik güçlerinin yanında yer alarak Kahire kuşatmasına katılmışlardır⁹⁴.

Kuşatma sürerken Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın çadırında Kaptan-ı derya ve Reisü'l-küttab da bulunduğu halde İngiliz Komutan General Hutchinson ile bir görüşme yapılmıştır. Osmanlı kurmayları İngilizlerin desteğiyle Fransızları mağlup etmenin mümkün olabileceğini belirtmekle

⁸⁹ Eren, s.451; Akçura, s.83.

⁹⁰ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.117; McLynn, p.199; Soysal, s.300; Akçura, s.83-84. Mısır'da bu gelişmeler olurken Paris'te bulunan Seyyid Ali Efendi Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand ile tahliye ve antlaşma konularında zaman zaman görüşmeler yapıyordu. Bu görüşmelerde her iki tarafın elinde bulunan esirleri karşılıklı olarak serbest bırakması konusunda mutabakata varılmış olmakla beraber, Talleyrand bu mutabakatın uygulanması noktasında ağır davranarak işi yokuşa sürmüştür. BOA, HAT, 139/5748.

⁹¹ BOA, HAT, 274/16141 A.

⁹² BOA, HAT, 154/6479; BOA, HAT, 169/7216 A; BOA, HAT, 169/7216 B.

⁹³ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.125; Dykstra, p.131; Eren, s.451; Akçura, s.84.

⁹⁴ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.120-121.

beraber, Fransızlara *aman* verilerek barış yoluyla sorunun çözülmesi taraftarı olduklarını ifade etmişlerdir. İngiliz general ise savaşın bir yer ele geçirilmeden yapılacak teklifin Fransızlar tarafından reddedilmesi halinde aşağılanmış olacaklarını belirterek *aman* verme olayının sonraya bırakılmasını önermiştir. Sadrazam da bazı mahzurlar ortaya çıkabileceğini düşünerek bu konuda ısrarcı olmamıştır. Bunun üzerine kısa süre içinde Kahire üzerine saldırıya geçilmiş, sur dışında cereyan eden çarpışmalarda Osmanlı ordusu başarılı olmuş ve Fransızlar şehir içine çekilmek zorunda kalmıştır. General Belliard komutasındaki Fransızlar Kahire ve Cize'ye büyük saldırılar gerçekleştirileceğini anladıklarından, müttefiklere karşı koyamayacaklarını düşünerek *aman* dilemiş, Kahire'yi tahliye etmek için Cize'de görüşme yapmayı talep etmişlerdir. Osmanlılar *aman* dileyenlerin taleplerinin dikkate alınması gerektiğini düşünmüş, savaşa devam edilmesi halinde Mısır'ın daha da zarar göreceğini hesaba katarak Fransızlardan gelen görüşme teklifini kabul etmiştir⁹⁵.

Osmanlı, İngiliz ve Fransız yetkililer arasında Cize'de yapılan müzakerelerde Osmanlı Devleti adına Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa tarafından iyi Fransızca bilen İshak Bey görevlendirilmiş, rütbeli birinin tahliye görüşmelerine katılması uygun görülmediğinden sadrazam tarafından ikinci kişi olarak da kapıcılar kethüdası Osman Bey müzakerelere gönderilmiştir. İngiliz Komutan General Hutchinson ise İngiltere adına General John Hope'u görevlendirmiştir⁹⁶. General Belliard'ın Fransızlar adına görevlendirdiği yetkililer ise General Morand, General Donzelot ve Tugay Komutanı Tarayre olmuştur⁹⁷.

Kahire bölgesinin tahliyesiyle ilgili Cize'de yapılan görüşmelerde Fransızlar önce bir miktar para talebinde bulunmuş, Osmanlı temsilcilerinin kabul etmemesiyle bu isteklerinden vazgeçmişlerdir.

⁹⁵ BOA, HAT, 153/6450; BOA, HAT, 169/7216 A; BOA, HAT, 169/7216 B. Bu sıralarda III. Selim tarafından Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'ya hitaben bir Hatt-ı Hümayun kaleme alınmış ve Fransızlar ile tahliye sözleşmesi imzalayabileceği belirtilmiştir. BOA, HAT, 238/13241.

⁹⁶ BOA, HAT, 153/6450.

⁹⁷ BOA, *Mühimme Defteri (MHM)*, 211, s.177, 181; Testa, p.31, 36.

Ayrıca sözleşme maddesi olarak teklif ettikleri 12. ve 13. maddeler Osmanlılar tarafından kabul edilemeyecek türden olduğundan İngiliz temsilcisi General Hope devreye girmiş ve bu iki maddenin sözleşmeden ihracı konusunun daha sonra görüşülmek üzere şimdilik ertelenmesini teklif etmiştir. Sonuç olarak sözleşmenin 21 maddesi olarak düzenlenmesine karar verilmiş ve sözleşme 27 Haziran 1801 tarihinde temsilciler, 28 Haziran'da da komutanlar tarafından imzalanmıştır. Ertelenen 12. ve 13. maddeleri Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa daha sonra gündeme getirmiş, bunların sözleşmeden çıkarılması mümkün olmamakla beraber sözleşmeye bu maddeler ve diğer bazı maddelerle ilgili olarak daha anlaşılır olması açısından açıklamalar ilave edilmiştir⁹⁸.

Fransızlara karşı Osmanlıların İngilizlerle müttefik olarak yer aldığı Kahire tahliye sözleşmesinin maddeleri şu şekildedir:

1. madde. Fransızlar Mısır (Kahire) kalesi ile Cize ve Bulak palankalarını tahliye edeceklerdir.

2. madde. Fransız askerleri ve maiyetindekiler Nil'in batı tarafından kara yoluyla Reşid'e gidecektir. Ayrıca eşya, silah, top ve cephaneler de Reşid'e ulaştırılacak ve oradan gemilere binilerek Akdeniz'deki Fransız limanlarına doğru hareket edilecektir. Tahliye sırasındaki bütün masraflar müttefik kuvvetler tarafından karşılanacaktır.

3. madde. Tahliye sözleşmesi onaylandıktan sonra düşmanlığa son verilecek, her iki tarafın siperleri önünde bir sınır teşkil edilecek ve bu sınırlara tecavüz edilmeyecektir. İki taraf askerleri arasında sorun çıkarsa görevli memurlar sorunu dostane bir şekilde çözecektir.

4. madde. Fransızlar ve maiyetindekiler sözleşme onaylandıktan 12 gün sonra Kahire ve Bulak'ı tahliye ederek Roda Adası, Cize ve İbrahim Bey denilen bölgeye çekilecek, burada en fazla 5 gün kaldıktan sonra Reşid'e hareket edeceklerdir. Askerlerin eşyaları ile yiyeceklerini nehir yoluyla Reşid'e ulaştırmak için gereken araçlar Osmanlı ve İngiliz subayları tarafından ücretleri ödenerek temin edilecektir.

5. madde. Fransızlar ile maiyetindekilerin hareket gününü ve konak yerlerini müttefik subaylar belirleyecek, yemek temini için de komiserler tayin edilecektir.

⁹⁸ BOA, HAT, 153/6450.

6. madde. Eşya ve cephaneler bazı Fransızların koruması altında nehir yoluyla Reşid'e nakledilirken müttefiklerin silahlı gemileri onlara refakat edecektir.

7. madde. Fransızlar ile maiyetlerindeki Cize'den Reşid'e varıncaya kadar Fransız askeri kurallarına göre, Reşid'den Fransız limanlarına varıncaya kadarki sürede ise İngilizlerin denizlerdeki geçerli kurallarına göre yiyecek verilecektir.

8. madde. Fransızlar ile maiyetlerindeki Fransız limanlarına taşıyacak gemiler Osmanlı ve İngiliz subayları tarafından temin edilecektir. Müttefik kuvvetler ve Fransız General Belliard askerlerin ihtiyaç duyacağı yiyeceklerin hazırlanması için komiserler görevlendirerek Reşid ya da Ebukır'a gönderecektir.

9. madde. Fransızların yanlarında götürecekleri atlar için müttefikler en az 4 gemi ayarlayacak, içine su fıçları, arpa ve saman koyacaklardır.

10. madde. Fransızları götürecek gemilerin yanlarına müttefikler tarafından koruma amaçlı savaş gemileri tahsis edilecek, bunların zarar görmeden geri dönmeleri Fransız General Belliard tarafından garanti edilecektir. Bu gemiler yolculuk sırasında savaşa teşebbüs etmeyeceklerdir.

11. madde. Askerler için geçerli olan uygulamalar, bilim adamı ve sanatkar gibi gruplara mensup Fransızlar için de geçerli olacaktır. Bu kimseler çeşitli evrak ve eşyalarını yanlarına alabileceklerdir.

12. madde. Hangi millettense olursa olsun Mısır'da yaşayan bir kimse Fransızlar ile gitmek isterse kendisine dokunulmayacak, Mısır'da kalan aile ve akrabaları da rencide edilmeyecektir.

13. madde. Fransızlar Mısır'da iken onlarla iyi ilişkiler kuran Mısır ahalisinden herhangi bir kimse kanun ve kurallara uyduğu sürece bu tavrından dolayı rencide edilmeyecek, canına ve malına dokunulmayacaktır.

14. madde. Seyahat edemeyecek derecede hasta olan Fransız askerleri bir miktar Fransız doktorla Mısır'daki hastanede kalacak, iyileşen hastalar doktorlarıyla beraber memleketlerine gönderilecektir. Müttefik devletler Mısır'da kalan hastalar için bir harcama yapacak olursa Fransızlar daha sonra bu miktarı ödeyecektir.

15. madde. Fransızlar kale ve palankaları tahliye ederken kale ve burçlardaki büyük toplar, havan, gülle, savaş evrakı, cephane, mahzenler, resimler ve çeşitli kamu malları da görevliler nezaretinde müttefik kuvvetlere teslim edilecektir.

16. madde. Fransızlara tahliye haberini vermek amacıyla Toulon'a gidecek subay ve komiser için müttefikler tarafından bir *mektup gemisi* temin edilecektir.

17. madde. Sözleşmenin uygulanması sırasında bazı sorunlar ortaya çıkarsa her iki tarafın görevli memurları barışçıl yollardan sorunu çözecektir.

18. madde. Sözleşmenin onaylanmasından sonra her iki tarafın elinde bulunan esirler serbest bırakılacaktır.

19. madde. Sadrazamın, kaptan paşanın ve İngiliz generalinin birer adamı rehin olarak Fransızlara, Fransız generali Belliard'ın üç adamı da müttefiklere rehin olarak verilecektir. Aynı rütbede olan bu rehiner Fransız askeri memleketine ulaştığı anda karşılıklı olarak serbest bırakılacaktır.

20. madde. Bu sözleşme şartları bir Fransız subay tarafından İskenderiye'de bulunan Fransız başkomutanı General Menou'ya götürülecek, Menou bu şartları maiyetindeki askerler için de kabul ederse sözleşme şartları eline ulaştığı tarihten on gün sonra bu durumu İskenderiye dışındaki İngiliz generaline haber verecektir.

21. madde. Sözleşme imzalandıktan 24 saat sonra müttefiklerin üç komutanı (sadrizam, kaptan paşa, İngiliz generali Hutchinson) tarafından tasdik olunacaktır⁹⁹.

27 Haziran 1801 tarihinde 21 madde olarak düzenlenmiş olan bu tahliye sözleşmesine açıklayıcı mahiyette bazı ilaveler de yapılmıştır. Sözleşmeye ek olarak verilen açıklayıcı 1. maddeye göre, Fransızların beraberinde götürecekleri toplar 1-4 vukiyelik olacak, her bir taburun maiyetine ikişer top, süvari birliği maiyetine de birer top verilecektir. Ayrıca topların cephanesinin götürülmesine de müsaade edilecektir. 2. maddeye göre, savaş gemilerine binen Fransızlar yanlarındaki silah ve

⁹⁹ BOA, *MHM*, 211, s.177-179; Testa, p.31-34.

cephaneleri gemi kaptanına teslim edecek, ülkelerine varınca silah ve cephaneler kendilerine iade edilecektir. Tüccar gemilerine binen Fransızlar ise silah ve cephanelerini kendileri muhafaza edecek, bunlar Fransız subaylarının kontrolüne tabi olacaktır. 3. maddeye göre, İskenderiye'deki Fransız Başkomutan General Menou'nun eşi ve oğlu Kahire'de olup, yanlarına refakatçi Fransız bir memur verilerek müttefik subaylar tarafından temin edilecek bir gemi ile İskenderiye'ye gönderileceklerdir. 4. maddeye göre, İskenderiye'deki diğer bazı Fransızların Kahire'de bulunan eşleri de aynı şekilde İskenderiye'ye gönderilecektir. Eğer Fransızlar eşlerini İskenderiye'ye almazlarsa, bu kadınlar da Fransa'ya gidecek gemilere bindirilecek ve kendilerine askerler gibi yiyecek verilecektir. 5. maddeye göre, Kahire'deki diğer Fransız kadınları da gemilere bindirilecek, sözleşmede olduğu gibi bunlara da İngiliz deniz kanunlarına göre yiyecek verilecektir. 6. maddeye göre, Kahire'de İskenderiye'deki Fransızlara ait eşya bulunursa bunlar nakledilerek kendilerine teslim edilecektir¹⁰⁰. 7. maddeye göre, Kahire'de gelirler müdürü olan Fransız memur isterse İskenderiye'ye gidebilecek ya da bir adamını gönderebilecektir. Bu durumda İskenderiye'ye gidecek kişiye yardımcı olunacaktır. 8. maddeye göre, müttefiklerin Fransızlara rehin olarak verecekleri 3 kara subayı, Reşid'de gemilere binilirken aynı rütbeden 3 deniz subayı ile değiştirilecektir. 9. maddeye göre, General Belliard'ın maiyetinde olan atlar ve develer gemilere bindirildiği sırada görevli memurlara teslim edilecektir. 10. maddeye göre, kaleler, burçlar ve tabyalar tahrip edilmeden müttefiklere teslim edilecek, kalelerde yapılmış olan lağımlar da müttefik devletlerin mühendislerine beyan edilecektir¹⁰¹.

Tahliye sözleşmesiyle ilgili dikkat çeken bir başka nokta, metnin sonuna sözleşmenin 12. ve 13. maddeleriyle ilgili açıklama konulmuş olmasıdır. Daha önce bahsettiğimiz gibi Osmanlılar bu maddelerin sözleşmeden çıkarılmasını istemiş, ancak başarılı olamamışlardı. Bunun üzerine sözleşmeye bu maddelerle ilgili açıklayıcı ifadeler konulmasına karar

¹⁰⁰ Bu madde Osmanlıca metinde yer almayıp sadece Fransızca metinde bulunmaktadır.

¹⁰¹ BOA, *MHM*, 211, s.179-181; Testa, p.35-36.

verilmişti. 12. ve 13. maddelerle ilgili açıklayıcı bilgiler sözleşme metninin sonunda şu şekilde yer almaktadır: Fransızlar Kahire'yi tahliye ederken Osmanlı reayasından herhangi bir kimseyi zorla beraberlerinde götürmeyeceklerdir. Kendi rızasıyla gitmek isteyenler olursa bu kimseler kendi kıyafetlerini çıkaracak ve Avrupa tarzında kıyafetler giyeceklerdir. Ayrıca Fransız askerlerinin arasında köle, cariye ve esir gibi kimseler de bulunmayacaktır¹⁰². Bu açıklayıcı bilgiler ile daha ziyade 12. maddeye atıf yapıldığı dikkat çekmektedir. İlgili maddede gönüllü olarak Fransızlarla Kahire'den ayrılmak isteyenlere dokunulmayacağı taahhüt edilmişken, açıklama ile bu maddenin kötüye kullanılması ve halkın zorla Fransa'ya götürülmesi önlenmeye çalışılmıştır.

21 madde, 10 ek ve 1 açıklayıcı maddeden oluşan Kahire tahliye sözleşmesi, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa, Fransız Komutan General Belliard, İngiliz Başkomutan General Hutchinson ve Lord Keith adına İngiliz kraliyet donanma komutanı Stivenson'un imzasıyla yürürlüğe girmiştir¹⁰³.

Sözleşme ve eklerine bakıldığında ilk göze çarpan, kişisel silah ve eşyalarıyla Kahire bölgesini terk eden Fransızların kara ve nehir yoluyla önce Reşid'e, oradan da gemilerle Fransa'ya nakledilecek olmalarıdır. Fransızlar ülkelerine dönerken, büyük silahları ve kamu mallarını beraberlerinde götürmelerine izin verilmemiş, sadece belirli miktardaki küçük topları cephaneleriyle birlikte nakletmelerine müsaade edilmiştir. Fransızların nakliye ve gıda masrafları müttefikler tarafından karşılanmış, tahliyenin sorunsuz gerçekleşebilmesi için silahlı gemiler aracılığıyla her türlü önlem alınmıştır. Bu arada Fransızlarla birlikte gitmek isteyen kimselere dokunulmamış, geride kalan akrabalarının rencide edilmeyeceğine dair söz verilmiştir. Benzer şekilde Fransızlar Mısır'da iken onlarla iyi ilişkiler içinde olanların, bu tavırlarından dolayı cezalandırılmayacağı da taahhüt edilmiştir. Ayrıca İskenderiye'deki

¹⁰² Osmanlıca sözleşme metnindeki bu açıklamanın altında bahsi geçen üç Fransız temsilcinin imzaları bulunmakta, Fransızca metinde ise bu açıklama, General Belliard'ın Kahire halkına duyurusu olarak belirtilmektedir. BOA, *MHM*, 211, s.181; Testa, p.36-37.

¹⁰³ Testa, p.35.

Fransız Başkomutan General Menou'nun eşi ve oğlu Kahire'de bulunduğundan, aynı durumdaki diğer bazı subay eşleriyle birlikte İskenderiye'ye gönderilmiştir. İskenderiye'deki Fransız birliklerine ait olup Kahire'de bulunan eşyaların da İskenderiye'ye nakline karar verilmiştir. Bunun yanında Fransız askerlerinden seyahat edemeyecek derecede hasta olanlar Mısır'da kalmış, bu hastaların iyileştikçe memleketlerine gönderilmeleri uygun görülmüş, müttefik kuvvetlerin hastalar için yapacağı harcamaların Fransızlar tarafından daha sonra ödeneceği belirtilmiştir. Fransızların yanlarında götürülecekleri atlar ve develer için de gemiler ayarlanmış, içine gerekli yem ve yiyecek konulmuştur. Sözleşmenin onaylanmasından sonra her iki tarafın elinde bulunan esirlerin serbest bırakılması öngörülmüş, Fransızların beraberlerinde esir, köle ve cariye götürmelerinin yasak olduğu ifade edilmiştir. Tahliyenin işleyişini garanti altına almak amacıyla üç Fransız subayın müttefiklere, ikisi Türk biri İngiliz olmak üzere üç subayın da Fransızlara rehine olarak verilmesi uygun görülmüş, Fransızlar memleketlerine ulaştığında rehinelere serbest bırakılması karara bağlanmıştır. Son olarak, Kahire sözleşmesi İskenderiye'de bulunan Fransız General Menou'ya da gönderilmiş, aynı şartlarda şehri teslim etmesi istenmiştir. Genel olarak maddeler değerlendirildiğinde, sözleşmenin oldukça adil ve insani olduğunu söylemek mümkündür.

Kahire'nin kurtarılması ve Fransızlarla tahliye sözleşmesi imzalanmasından sonra Sadrazam Yusuf Ziya Paşa İstanbul'u konu hakkında bilgilendirmiş, zaferin sembolü olan şehrin anahtarını da İstanbul'a göndermiştir¹⁰⁴. Sadrazamdan gelen mektubu okuyan III. Selim Kahire'nin ele geçirilmesiyle ilgili memnuniyetini "Elhamdülillah haz ettim" ifadeleriyle dile getirmiştir¹⁰⁵. Kahire'nin ele geçirilmesi Paris'te bulunan Seyyid Ali Efendi'ye de bir yazı ile bildirilmiş ve

¹⁰⁴ BOA, HAT, 169/7216 A; BOA, HAT, 169/7216 B. Kahire'nin düşman işgalinden kurtarıldığı haberi Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın tatarı ve Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa'nın silahtarı tarafından İstanbul'a ulaştırılmıştır. Haberi getirmeleri dolayısıyla tatarı İstanbul emtia gümrüğü malından günlük 120 "sağ akçe" vazife tevcih edilmiş ve kendisine berat verilmiştir. Haberi getiren diğer görevli silahtara da geçimini sağlayacak bir memuriyet verilmesi uygun görülmüştür. BOA, C.DH, 173/8632.

¹⁰⁵ BOA, HAT, 153/6450.

kendisine tahliye sözleşmesinin metni gönderilmiştir. İlgili yazıda Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa'nın Kahire'den İskenderiye'yi ele geçirmek için hareket ettiği, bu sıralarda İskenderiye'nin de ele geçirilmiş olabileceği bildirilmiştir. Seyyid Ali Efendi'nin, bu yeni bilgilerle Fransızlara karşı masaya daha güçlü oturması sağlanmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin antlaşma konusundaki samimiyetini göstermek için Fransız esirlerin hemen serbest bırakılacağı, aynı davranışın Müslüman esirlerin serbest bırakılması konusunda Fransızlardan da beklendiği vurgulanmıştır¹⁰⁶.

Tahliye sözleşmesinin uygulanmasına gelince; sözleşme gereği Kahire Kalesi, iç kale ve Bulak 11 Temmuz'da Fransızlar tarafından tahliye edilmeye başlanmıştır. Top, cephane, mühimmat, zahire ve evrak gibi eşyaları Fransızlardan teslim alan Osmanlı askerleri tahliye edilen şehirlere yerleşmeye başlamıştır¹⁰⁷. Kahire ve Bulak'ı tahliye ederek Cize'ye çekilen Fransızlar burada 5 gün bekledikten sonra Osmanlı ve İngiliz birliklerinin nezaretinde bir kısmı gemilere binerek nehir yoluyla, diğer kısmı da kara yoluyla Reşid'e hareket etmiştir¹⁰⁸. Sözleşme gereği gemiye yüklenmiş olan eşya ve silahların arasına, daha önce öldürülmüş olan Kleber'in cesedi de yerleştirilmiştir. Burada dikkat çeken bir başka nokta, Fransızların gemilere yüklemiş olduğu eşyalar arasında sözleşmenin 15. maddesi gereği müttefiklere teslim etmeleri gereken bazı kamu mallarının da yer almasıdır. Anlaşıldığı kadarıyla Fransızların sorunsuz bir şekilde Mısır'ı terk etmelerini isteyen İngiliz General Hutchinson bu duruma göz yummuştur¹⁰⁹.

Cize'den Reşid'e doğru gerçekleştirilen nakliye süreci 15 gün olarak planlanmış, bunun 12 günü yol, 3 günü ise dinlenme olarak belirlenmiştir. Bu arada Fransızların bölgeyi tahliye etmesi nedeniyle, Kahire, Bulak, Cize ve Rahmaniye gibi şehirlerde topçu, muhafız birliği, zahire ve mühimmat ihtiyacı ortaya çıkmış, Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa

¹⁰⁶ BOA, HAT, 169/7216 A; BOA, HAT, 169/7216 B.

¹⁰⁷ BOA, HAT, 153/6433; BOA, HAT, 153/6450; BOA, HAT, 169/7216 A; BOA, HAT, 169/7216 B.

¹⁰⁸ BOA, HAT, 153/6433.

¹⁰⁹ Piers Mackesy, *British Victory in Egypt 1801*, London 1995, p.201-202.

ihtiyaçların giderilmesi gerektiği yönünde İstanbul'u bilgilendirmiştir. Reşid'e doğru gemilerle gerçekleştirilen nakliye esnasında, Fransız askerlerine güvenilmediğinden çevrelerine Türk ve İngilizlerden oluşan piyade ve süvari askerleri yerleştirilmiştir. Ayrıca Türk ve İngiliz gemileri güvenlik açısından Fransızları ve eşyalarını taşıyan gemileri aralarına almıştır. Bu sırada karada bulunan Türk askerleri ile topçuları da gece ve gündüz teyakkuz halinde bulunarak tahliyenin sorunsuz gerçekleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Tahliye edilen 10-11 bin kişinin 6-7 bin kadarı Fransız (bir miktar Fransız kadın dahil), diğerleri ise Kıptî, Yakûbî ve Rum reayadan oluşmaktaydı. İlginçtir ki, tahliye edilen grupta bulunan Rumlardan 100 kadarı henüz tahliyenin başında bu isteklerinden vazgeçmiştir. Bu kimseler gemi kaptanlarından Çamlıcalı Yorgi Reis aracılığıyla taleplerini yetkililere bildirmiş ve Osmanlı ordusuna iltica etmiştir¹¹⁰. Cize'den Reşid'e doğru tahliye sürecinin ilk aşaması gerçekleşirken, görevliler bir taraftan eksik olan nakliye gemilerinin Osmanlı ve İngiliz donanmaları tarafından hazırlanması, kumanya ve levazım temini gibi meselelerle de uğraşmaktaydılar. Ayrıca gemilere yüklenmesi mümkün görünmeyen bazı hayvan ve eşyaların satılmasına imkan sağlamak için Reşid'de birkaç gün beklenilmesine karar verilmiştir¹¹¹.

Fransızlar Reşid'e ulaştırıldıktan sonra tahliye sözleşmesi gereği müttefikler tarafından temin edilen gemilere bindirilerek memleketlerine gönderilmiştir¹¹². Osmanlılar gemi ve erzak masraflarının karşılanması konusunda ciddi sıkıntılar yaşamakla beraber,¹¹³ Fransızlara gereken imkanları sağlayarak tahliyeyi başarıyla tamamlamıştır. Son olarak, Müslüman ahalinin Kahire'nin tahliyesinden duyduğu memnuniyeti büyük bir coşkuyla dışarı yansıttığını belirtmek gerekir¹¹⁴.

¹¹⁰ Mackesy, Fransız kafilesinin kadınlar ve çocuklar hariç 13754 kişiden oluştuğunu, bunların 760'ının Memluk, Rum ve Kıptî olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Mackesy, kafileden 500 kişinin Müslümanların tarafına katılmak üzere firar ettiğini beyan etmektedir. Mackesy, p.202.

¹¹¹ BOA, HAT, 153/6433.

¹¹² BOA, HAT, 153/6450.

¹¹³ BOA, HAT, 153/6433.

¹¹⁴ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.126; 'Abd al-Rahmân al-Jabartî's *History of Egypt*, (Ed. by Thomas Philipp & Moshe Perlmann), vol.III-IV, Stuttgart 1994, p.281, 288-289.

İskenderiye'nin Tahliyesi

Kahire'nin Fransız işgalinden kurtarılmasına rağmen Mısır henüz tamamen Fransızlardan arındırılabilmiş değildi. Zira General Menou önderliğindeki diğer Fransız grubu İskenderiye'de hala direnmekteydi. General Menou'ya Kahire tahliye sözleşmesinin şartlarını kabul ederek İskenderiye'yi teslim etmesi teklif edildiyse de Menou bu teklifi reddetti. General Menou şehri teslim etmeye niyetli olmadığı gibi muhtemel bir taarruza karşı şehri tahkim etmekteydi. Şehirde, Menou gibi düşünerek savaşmaktan yana tavır koyanlar olduğu gibi şehri teslim ederek ülkelerine dönmeyi arzulayanlar da bulunmaktaydı¹¹⁵. Menou'nun tahliye teklifini reddetmesinin önemli bir nedeni Fransa'dan kendilerine yardım geleceği umudunu taşımasıydı. Aslında Napolyon Bonapart kısa süre önce Mısır'a yardım göndermiş, ancak bu yardımcı kuvvetler Akdeniz'de İngilizler tarafından yakalanarak esir alınmıştı¹¹⁶.

Menou'nun teklifi reddetmesi üzerine Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı donanması İskenderiye önlerine gelip karaya asker çıkardı. Fransızları baskı altında tutmak için uzun zamandır İngiliz kuvvetleri de burada bulunduğundan, Osmanlı ve İngiliz müttefik kuvvetleri Fransızları İskenderiye'de kuşatma altına aldı. Kahire'den tahliye edilen Fransızların Reşid'de gemilere bindirilmesinden sonra, Ağustos ayı ortalarında İngiliz General Hutchinson da beraberindeki askerler ve subaylarla birlikte İskenderiye kuşatmasına katıldı¹¹⁷. Kuşatma ve çatışmalar nedeniyle ümitsizliğe kapılan Fransızlar, Mısır'ı terk etmek için bir tahliye sözleşmesi imzalamayı kabul etti¹¹⁸. Böylece Fransızlar ile Osmanlı ve İngiliz müttefik güçleri arasında 26 Ağustos 1801'de bir tahliye şartnamesi hazırlanması için 3 günlük ateşkes ilan edildi. Fransızların yavaş hareket etmeleri nedeniyle ateşkes bir gün daha uzatıldı ve 30 Ağustos 1801'de İskenderiye'nin tahliyesi için bir sözleşme imzalandı¹¹⁹. Fransızların 22 madde olarak hazırlayıp müttefik kuvvetlere

¹¹⁵ BOA, HAT, 153/6433.

¹¹⁶ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.122,128.

¹¹⁷ Herold, *Bonaparte in Egypt*, p.386.

¹¹⁸ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.130.

¹¹⁹ Mackesy, p.221-222, 224; Chandler, *On the Napoleonic Wars*, p.79.

sunduğu sözleşme maddelerinden bazıları reddedilirken, bazı maddeler tamamen, bazıları da kısmen değiştirilerek kabul edildi.

Fransızlara karşı Osmanlı-İngiliz müttefik kuvvetlerinin imzaladığı İskenderiye tahliye sözleşmesinin maddeleri şu şekildedir:

1. madde. Fransa ile müttefik güçler arasında sağlanan ateşkes 17 Eylül'e kadar devam edecektir. Bu esnada ordu komutanları bir araya gelecek ve bir sınır belirleme antlaşması yapacaktır. Cevap: Reddedildi.

2. madde. Fransızlar 17 Eylül tarihine kadar Fransa'dan gerekli yardımları alamazsa İskenderiye'deki kale ve siperleri aşağıdaki şartlarda tahliye edecektir. Cevap: Reddedildi.

3. madde. Söz verilen sürenin bitimindeki ilk gün (18 Eylül) Fransız ordusu İskenderiye şehir merkezi ve şehir merkezini çevreleyen kalelerden çekilecek, Arap hattının ön tarafındaki istihkamı, Türk Kalesi ile Vivier Kalesi'ni bütün silah ve cephanesiyle müttefik güçlere teslim edecektir. Cevap: Bu tahliye sözleşmesinin imzalanmasından 48 saat sonra (2 Eylülde) istihkamlar, Türk Kalesi, Vivier Kalesi silah ve cephanesiyle müttefiklere teslim edilecektir. Sözleşmenin imzalanmasından 10 gün sonra İskenderiye ve çevresinin tahliyesine başlanacak, tahliye sözleşmesinin imzalandığı tarih gemilere binme tarihinin de başlangıcı sayılacaktır.

4. madde. Fransız ordusu mensubu ya da hangi milletten ve dinden olursa olsun bir şekilde ordu ile bağlantılı olan kimseler bütün gayri menkullerini, kıymetli kağıtlarını ve kişisel eşyalarını muhafaza edebileceklerdir. Cevap: Kabul edildi. Fransız ordusunda 6 aydan beri görev yapan askerler ile hangi milletten, dinden ve ülkeden olursa olsun sivil ya da askeri görevlerle bir şekilde Fransız ordusuna bağlı olan kimselerin kişisel eşyasına dokunulmayacaktır. Ancak bu kimseler kişisel eşyaları dışında Fransız hükümetine ait hiçbir eşyayı yanlarına almayacaklardır.

5. madde. Fransız güçleri, yardımcı birlikleri, 4. maddede bahsedilen Fransız ordusuyla bir şekilde bağlantısı olan bütün bireyler silahları, cephaneleri ve eşyalarıyla birlikte en geç 27 Eylül-2 Ekim tarihleri arasında İskenderiye iskelesinde gemilere bindirilecektir. Aynı zamanda Akdeniz'deki Fransız iskelelerine nakletmek üzere her bir tabur

yanına bir miktar cephane alabilecektir. Cevap: Fransız birlikleri, yardımcı kuvvetler ve 4. maddede bahsi geçen bütün bireyler tahliye sözleşmesinin imzalanmasından 10 gün sonra müttefiklerin gözetiminde İskenderiye iskelesinde gemilere bindirilecektir. Fransız ordusu tahliyeden doğan bütün haklarından yararlanacaktır. Akdeniz'deki bir Fransız iskelesine nakletmek üzere her bir tabur yanına 4-10 vukıyyelik toplardan 10'ar adet alabilecektir.

6. madde. Fransız savaş gemileri bütün malzemeleriyle birlikte Fransızlara geri verilecek, kime ve hangi millete ait olursa olsun el konulmuş olan bütün tüccar gemileri sahiplerine iade edilecek, bu gemiler Fransızlarla birlikte İskenderiye'den ayrılacaktır. Cevap: Reddedildi. Gemilerin bulunduğu son durum korunacaktır.

7. madde. Şu andan itibaren 17 Eylül'e kadar Fransa'ya gidecek olan her bir Fransız savaş gemisi tahliye kapsamına dahil edilecektir. İskenderiye'ye gelecek Fransa ya da müttefiklerine ait savaş ve ticaret gemileri tahliyeyi takip eden 20 gün içinde esir olarak değerlendirilmeyecek, yükleriyle birlikte serbest bırakılacaktır. Müttefik güçler bu gemilerin geçişlerine müsaade edecektir. Cevap: Reddedildi.

8. madde. Fransız birlikleri, yardımcı kuvvetler, sivil acenteler, ordudaki askeri ataşeler ve daha önceki maddelerde bahsi geçen bütün bireyler Fransız gemileriyle diğer gemilere bindirilecektir. 5. maddede belirlenen tarihler arasında gerek İngiliz ve gerek Bab-ı Ali gemileri tahliye için hazır olacaktır¹²⁰.

9. madde. Tahliyede kullanılacak gemilerin ve gemilere binecek insanların sayısını belirlemek için her iki taraf komiserler tayin edecek, tahliyede sorun çıkarsa komiserler sorunu çözecektir. Cevap: Bu konudaki detaylar Fransız başkomutanının görevlendireceği bir deniz subayı ile İngiliz amirali tarafından belirlenecektir.

10. madde. Hangi milletten olursa olsun Fransızlarla İskenderiye'den ayrılmak isteyen tüccar, gemi sahipleri, Kıptî, Suriyeli vs. kimseler Fransızlarla aynı şartlarda gemiye bindirilecek, mülkiyetlerinde bulunan eşyalarını beraberlerinde götürebilecek, götüremedikleri eşyalarını başkalarına devredebileceklerdir. Ayrıca özel işleri için bir süre Mısır'da kalmak isteyenlere müttefikler imkan

¹²⁰ Bu maddede herhangi bir cevap bulunmamaktadır.

sağlayacaktır. Mısırlı olup burada kalmak isteyenlerin eski hakları aynen korunacaktır. Cevap: İskenderiye iskelesinde ve buradaki gemilerde bulunan ticari mallar uluslararası hukuk çerçevesinde müttefiklerin geçici tasarrufuna bırakılacaktır.

11. madde. Hangi milletten olursa olsun işgal sırasında Fransızlara destek olan hiç kimse bu hareketinden dolayı takibata uğramayacaktır. Cevap: Kabul edildi.

12. madde. Tahliye için gemilere binen herkesin masrafı Fransa'ya varıncaya kadar müttefikler tarafından karşılanacaktır. Gıda ihtiyacının karşılanması sırasında Fransız donanmasının kuralları geçerli olacaktır. Cevap: Fransızlarla birlikte gemilere binenlerin masrafını, Fransız limanlarına varıncaya kadar müttefikler karşılayacak, ancak bu esnada İngiliz donanmasının kuralları geçerli olacaktır.

13. madde. Ticari konsoloslar ve Fransa'nın çeşitli müttefiklerine ait kamu acenteleri, medeni milletlerin diplomatik acentelere tanıdığı hak ve imtiyazlardan yararlanmaya devam edecektir. Bunların mal varlıklarına ve ticari değeri olan senetlerine el konulmayacak, müttefik güçler tarafından koruma altına alınacaktır. Bu zümre kalmak ya da gitmek konusunda özgür olacaktır. Cevap: Konsoloslar ve kamu acenteleri, uygun görüldüğü anda kalma ya da gitme konusunda özgür olacaktır. Mal varlıkları ve ticari senetleri de koruma altına alınacaktır.

14. madde. Fransız sağlık komisyonu tarafından seyahat edebileceğine karar verilen hastalar, doktorlarla birlikte içinde hastalar için gerekli bütün düzenlemelerin yapıldığı "hastane gemileri"ne bindirilecektir. Yolculuk yapamayacak durumda olanlar ise müttefiklerin insafına terk edilecektir. Fransızlar geride bıraktıkları bu hastalar için gerekli ilaç ve maddeleri bırakacaktır. Ancak hastalar için yapılacak bundan sonraki harcamalar, müttefikler tarafından karşılanacaktır. Müttefikler iyileşen hastaları mal ve eşyalarıyla birlikte Fransa'ya ulaştıracaktır. Cevap: Kabul edildi. Gemiler hastaları almak için gerekli hazırlıkları yapacak, iki ordunun sağlık konseyi kararıyla bulaşıcı hastalık taşıyan hastaların diğer hastalarla irtibatının kesilmesi konusunda gerekli tedbirler alınacaktır.

15. madde. 16 tane at için nakliye gemisi ayarlanacak ve içine atların hayatta kalabilmeleri için gerekli olan eşya ve gıdalar konulacaktır. Cevap: Kabul edildi.

16. madde. Mısır Enstitüsü ve sanat komisyonunu oluşturan bireyler, Mısır'da toplamış oldukları bütün kağıtları, planları, hatıraları, doğal tarih koleksiyonlarını, sanat ve antikite abidelerini beraberlerinde götürebilecektir. Cevap: Enstitü üyeleri Fransa'dan getirdikleri bütün bilimsel ve sanat enstrümanlarını beraberlerinde götürebilecektir. Ancak el yazmaları, heykeller ve diğer koleksiyonlar kamu mülkiyeti olarak değerlendirilerek müttefiklerin tasarrufuna bırakılacaktır.

17. madde. Fransızlar ile beraberindekileri tahliye edecek gemilere, onları olası bir saldırıya karşı korumak amacıyla müttefik savaş gemileri eşlik edecektir¹²¹. Kaza ya da batma gibi nedenlerle kafilden ayrı düşen gemilerin sorunlarıyla müttefik güçlerin subayları ilgilenecektir. Fransızları taşıyan gemilerin, mecbur kalmadıkça Fransa kıyıları dışında herhangi bir yerle teması olmayacaktır. Cevap: Kabul edildi. Tahliye gemilerinin Fransa'ya gidişte ve dönüşte zarar görmemesi için Fransız ordu komutanı gerekeni yapacaktır. Ayrıca, genel deniz kurallarına göre, ihtiyaçlarını karşılamaları konusunda gemilere izin verecektir.

18. madde. 3. maddenin öngördüğü istihkam ve kalelerin teslimi sırasında karşılıklı olarak esirler serbest bırakılacaktır. Cevap: Kabul edildi.

19. madde. Her iki tarafın tayin ettiği komiserler, kalelerde ve çeşitli yerlerde Fransızların elinde olan top, cephaneye, plan ve müttefiklere teslim edilmesi gereken diğer maddeleri listeleyecek, teslimat gerçekleştiğinde bu listeler imzalanacaktır. Cevap: Kabul edildi. Fransızların elinde olan, Mısır ve İskenderiye'ye ait kale ve şehir planları İngiliz komiserlere teslim edildiği takdirde kabul edilecektir. Bataryalar, kışlalar ve kamuya ait gemiler buldukları şekilde bırakılacaktır.

20. madde. Daha önce bahsedilen kale ve istihkamların tesliminden hemen sonra, tahliye gemilerine klavuzluk yapması için bir Fransız savaş gemisine Toulon'a kadar geçiş izni verilecek, bu duruma İngiliz

¹²¹ Bunlar 2-3 kalyon, 4-5 fırkateyn ve 2-3 tane korvet adı verilen savaş gemileridir. BOA, HAT, 270/15787.

başkomutanın görevlendirdiği subaylar nezaret edecektir. Cevap: Kabul edildi. Ancak bu gemi Fransız gemisi olursa, silahlı olmayacaktır.

21. madde. Daha önceki maddelerde sözü edilen kale ve istihkamların teslimi gerçekleşirken, sözleşmeyi garanti altına almak için her iki taraftan seçilmiş olan subay rehineler de karşılıklı olarak teslim edilecektir. Fransız ordusundan dört rehine; ikisi İngiliz, ikisi Türk olmak üzere müttefik güçlerden de yine dört rehine seçilecektir. Fransız rehineler donanmaya öncülük eden gemiye bindirilirken, Türk ve İngiliz rehineler Fransız başkomutanını ya da yardımcılarını taşıyan gemilere bindirilecektir. Kafile Fransa'ya vardığında, rehineler karşılıklı olarak serbest bırakılacaktır. Cevap: Fransız ordusu başkomutanına 4 subay rehine olarak verilecektir. Bunların biri deniz, diğeri kara subayı olmak üzere ikisi İngiliz; diğeri ikisi ise Türk ordusundan olacaktır. Aynı şekilde 4 Fransız subay da İngiliz başkomutanına rehine olarak verilecektir. Rehiner tahliyenin başlangıcında gemilere binilirken karşılıklı olarak teslim edilecektir.

22. madde. Tahliye sözleşmesinin uygulanması sırasında sorun çıkarsa her iki tarafın görevli komiserleri barışçıl yollarla sorunu çözecektir. Cevap: Kabul edildi.

30 Ağustos 1801'de İskenderiye'de imzalan bu sözleşmede, Fransa adına Fransız Ordusu Başkomutanı General Menou, İngiltere adına Amiral Keith ve Başkomutan Hutchinson, Osmanlı Devleti adına ise Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa'nın adı yer almaktadır. Ayrıca Yarbay James Kent de sekreter olarak sözleşmeyi imzalayanlar arasında bulunmaktadır¹²².

Sözleşmeye bakıldığında, maddeler arasında ilk göze çarpan General Menou'nun zaman kazanma taktiğidir. Menou, ilk iki maddede ateşkesin 17 Eylül'e kadar devam etmesini istemiş, bu sürede kendisine Fransa'dan yardım gelebileceğini düşünmüştür. Menou müttefiklere sunduğu tahliye sözleşmesinin Fransa'dan kendisine yardım gelmemesi durumunda yürürlüğe girmesini istemiş, ancak bu talebi reddedilmiştir. 16. madde ile Fransızların Mısır'a ait tarihi eserleri ve kamu mallarını Fransa'ya nakletmesine müsaade edilmemiş olmasına rağmen, General Menou'nun yoğun ısrarları sonucu bilim adamlarının Mısır'dan

¹²² Testa, p.37-42.

topladıkları koleksiyonları beraberinde götürmelerine ruhsat verilmiştir. Ancak "Rosetta Stone" adıyla bilinen ve üzerinde Grekçe, hiyeroglif ve demotik karakterde yazıların yan yana bulunduğu tarihi eser bunun dışında bırakılmıştır¹²³. Fransızların reddedilen bir başka talebi, kendi savaş gemilerinin ve el konulmuş olan çeşitli tüccar gemilerinin sahiplerine iade edilmesidir. Bunların dışında Fransızların tahliyeden doğan haklarının genel olarak korunduğu dikkat çekmektedir. Özellikle Fransızların kişisel mal varlıklarına, eşyalarına, silah ve cephanelerine dokunulmamış, bunları beraberlerinde götürmelerinde bir sakınca görülmemiştir. Fransızların belirli miktardaki silah ve cephaneyi Fransa'ya götürme konusundaki talebini de değerlendiren müttefikler, tahliye sırasında her bir taburun yanında 10'ar adet küçük top buldurmasına müsaade etmiştir. Fransızların nakledileceği gemiler ve seyahat esnasında tüketecekleri gıdalar da müttefikler tarafından karşılanmıştır. Bu arada hastalar için özel donanımlı gemiler hazırlanmış, bulaşıcı hastalık taşıyanlar diğer hastalardan ayrılmış, seyahat edemeyecek durumda olup İskenderiye'de kalan hastaların masrafları da müttefikler tarafından karşılanmıştır. Ayrıca Fransızlarla birlikte gitmek isteyen kimselere engel olunmamış, işgal sırasında Fransızlara destek olan kimseler hakkında takibat yapılmamıştır. İnsanlar bir yana, Fransa'ya nakledilen bir miktar hayvan için bile gemi hazırlanmış, yiyecekleri de temin edilmiştir. Son olarak, tahliye edilen Fransızların güvenliklerini sağlamak ve gemileri saldırılara karşı korumak amacıyla müttefik güçler tarafından savaş gemileri tahsis edilmiş, sözleşmenin yürürlüğünü garanti altına almak için tahliye sona erince serbest bırakılmak üzere her iki taraf birbirine 4'er rehine vermiştir.

İskenderiye sözleşmesinin, Kahire sözleşmesi gibi oldukça iyi niyetli bir yaklaşımla gerçekleştirildiği açıktır. Sözleşmede, İskenderiye'nin sahilde, Kahire'nin ise biraz iç bölgede bulunmasından kaynaklanan bazı küçük farklılıklar dikkat çekmektedir. Bunun dışında, İskenderiye ve Kahire'nin tahliyesi için öne sürülen şartlar genelde benzerlik göstermektedir.

İskenderiye'de imzalanan tahliye sözleşmesinin uygulanmasına gelince; tahliye ile ilgili Osmanlı Devleti'nin elini çabuk tutmasını gerektiren iki

¹²³ Herold, *Bonaparte in Egypt*, p.387.

önemli nokta vardı. Bunlardan biri gemi temini, diğeri ise Fransızların gıda masraflarının karşılanmasıydı. Fransızların İskenderiye'den tahliye edilmeleri için sözleşme gereği gemi tedarik edilmesi gerekiyor, bu ihtiyaç Mısır'da bulunan sadrazam tarafından sık sık dile getiriliyordu. Bu nedenle donanmaya ait İstanbul'da bulunan gemilerin derhal hareket etmesine karar verilmiş, ilave gemi ihtiyacını karşılamak için yoğun bir çaba sarf edilmiştir. İstanbul ve taşradan temin edilerek Mısır'a gönderilen ilave gemilerin yeterli olmaması ihtimaline karşı Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa'ya bazı adalardan gemi tedarik etmesi emredilmiştir. Gemi temini konusundaki sıkıntının aşılması için kiralama yöntemine de gidilmiştir. III. Selim mümkün olduğu takdirde Kaymakam Paşa'nın Dubrovnik tüccarından gemi kiralamasını istemiştir. Rus ve Avusturyalı tüccardan da gemi kiralanması gündeme gelmiş, ancak mahzurlu olabileceği düşünülerek özellikle Avusturya gemilerinin kiralanmasından vazgeçilmiştir. Bunun yanında İngiliz ve Rus elçileri de konu hakkında bilgilendirilmiş, onların da gemi teminine katkı sağlamaları istenmiştir¹²⁴.

Gemi temini konusunda başlatılan seferberlik kısa sürede etkisini göstermiş, İstanbul'dan ilk etapta 24 tane gemi tedarik edilmiş, hazır olanlar derhal gönderilirken kalan gemilerin eksikleri de kısa sürede giderilmiştir. Ayrıca gemilere gerektiği kadar tayfa, peksimet ve su mançaneleri¹²⁵ yerleştirilmiştir. Çoğunluğu İstanbul, İzmir ve adalardan temin edilmiş olan kiralık gemilerdeki görevli mübaşir ya da çavuşların başına, daha önce bir müddet İskenderiye'de ikamet etmesinden dolayı o bölgeyi iyi tanıyan El-Hac İbrahim Ağa sorumlu tayin edilmiştir. Fransızları tahliye edecek olan bu gemilere saldırmamaları için Cezayir, Tunus ve Trablus ocaklarına da birer ferman gönderilmiştir¹²⁶.

Mısır'da bulunan Sadrazam Yusuf Ziya Paşa sık sık nakil ve genel giderler için para talep ettiğinden, İstanbul'da toplanan bir mecliste kendisine 3000 kesesi gemilere verilecek nakliye ücreti, 3000 kesesi de

¹²⁴ BOA, HAT, 114/4581; BOA, HAT, 266/15424; BOA, HAT, 270/15787; BOA, HAT, 274/16119.

¹²⁵ Gemilerde bulunan bir çeşit su deposu.

¹²⁶ BOA, HAT, 114/4581.

Fransızların geride bırakacakları zahire ve nakliye sırasında tüketecekleri gıda bedeli olmak üzere toplam 6000 kese akçe gönderilmesine karar verilmiştir. Mali sıkıntıya rağmen bu para, devlet hazinesi ve irad-ı cedit hazinesinden karşılanarak kısa aralıklarla sadrazama gönderilmiştir¹²⁷. Aylık hesabıyla kiralanan tahliye gemilerine üçer aylık peşin ödeme yapılmış, çalıştıkları sürece aylık ödemeye devam edildiği gibi Fransızları ülkelerine bıraktıkları andan itibaren geçerli olmak üzere birer aylık da fazla ödenmiştir¹²⁸.

Bu gelişmelerle birlikte, 10524 asker ve 685 sivil olmak üzere toplam 11209 kişiden oluşan İskenderiye'deki Fransız birliği şehri tahliye etmiş, son Fransız askeri 15 Eylül'de İskenderiye'yi terk ederken,¹²⁹ Fransız Başkomutanı General Menou da 18 Ekim'de İskenderiye'den ayrılmıştır¹³⁰.

İskenderiye'nin düşman işgalinden kurtarıldığı haberi İstanbul'a ulaştığında bayramlarda olduğu gibi törenler ve şenlikler düzenlenmiştir. Haberi İstanbul'a getiren Osmanlı ve İngiliz görevlilerine padişah ve valide sultan tarafından kıymetli hediyeler takdim edilmiş, Mısır'daki İngiliz komutanları ile subaylarına da çeşitli hediyeler gönderilmiştir. Mısır'ın kurtarılmasından dolayı III. Selim'in adı hutbelerde gazi ünvanıyla birlikte anılmaya başlanmıştır. Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa İstanbul'a döndüğünde, beraberinde İskenderiye şehrinin anahtarlarını da getirmiş, anahtarlar bir törenle III.Selim'e teslim edilmiştir¹³¹.

Pek tabii ki Kahire ve İskenderiye'de imzalanan sözleşmeler sadece Mısır'ın Fransızlar tarafından nasıl tahliye edileceğinin sınırlarını belirlemekteydi. Bu nedenle, ardından bir barış antlaşması yapılması gerekiyordu. Paris'te bulunan Seyyid Ali Efendi ile Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand arasında 9 Ekim 1801'de 4 maddelik bir ön barış

¹²⁷ BOA, HAT, 154/6488.

¹²⁸ BOA, HAT, 270/15787.

¹²⁹ Mackesy, p.224; Chandler, *On the Napoleonic Wars*, p.80.

¹³⁰ Beaucour, Laissus, Orgogozo, p.66.

¹³¹ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.130-132.

antlaşması imzalanmıştır.¹³² Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki esas barış antlaşması ise, Osmanlı Devleti adına Galip Efendi, Fransa adına ise Talleyrand tarafından 25 Haziran 1802'e Paris'te imzalanmıştır¹³³.

Sonuç

Napolyon Bonapart'ın Fransa'yı bir sömürge imparatorluğu haline getirme arzusu sınır tanımayan bir Fransız yayılcılığı olarak kendisini göstermiş,¹³⁴ bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan Mısır seferi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Fransızlar Mısır'ı ele geçiremedikleri gibi Akdeniz'i Fransız gölü haline getirememiş, İngiltere'yi Hindistan'dan uzaklaştıramamış ve onları sömürge yolları üzerinde ezmeye de muvaffak olamamıştır. Ancak uzun vadede bu seferin Fransızlar ve dünya tarihi açısından dikkat çekici bazı sonuçları olmuştur. Her şeyden önce Mısır seferi, Fransızların gelecekte kuzey Afrika'da kuracakları sömürge imparatorluğu için iyi bir deneyim olmuştur. Ayrıca, Napolyon'un beraberinde götürdüğü bilim adamlarının bu ülke hakkında donanımlı bilgiyle geri dönmeleri de önemli sonuçlar doğurmuştur. Napolyon'un Mısır'da bir enstitü kurarak Mısır medeniyeti üzerine araştırmalar yapılmasına zemin hazırlaması, 1809-1822 yılları arasında *Description de L'Egypte* adıyla büyük bir eserin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu dönemden itibaren bilimsel açıdan Mısır medeniyetine olan ilgi artmış, Mısır ile ilgili araştırmalar geliştirilerek *Egyptology* adıyla bir bilim dalı ortaya çıkmıştır¹³⁵.

¹³² Ön barış antlaşmasının maddeleri BOA, HAT, 141/5835 A ve Soysal, s.321'de yer almaktadır. Arşiv belgesinde antlaşmanın tasdik edildikten sonra 80 gün içinde Paris'te mübadele edileceği belirtilirken, Soysal mübadelenin 24 gün içinde olacağını ifade etmektedir.

¹³³ *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.161-162; Shaw, *Eski ve Yeni Arasında...*, s.376. Antlaşmanın maddeleri için bkz. *Tarih-i Cevdet*, c.VII, s.361-363.

¹³⁴ Simms, p.199; Chandler, *On the Napoleonic Wars*, p.51.

¹³⁵ *Napoleon's Legacy...*, p.5, 13; Karal, *Fransa-Mısır...*, s.144; Beaucour, Laissus, Orgogozo, p.137, 205. Ellis de, Mısır seferinin büyük bir bilimsel miras bıraktığını belirtmekte, bu konuda Napolyon'un yanındaki 157 bilim adamına şükran borçlu olduklarını ifade etmektedir. Hatta seferden sonra Mısır ile ilgili çalışmalara Paris Enstitüsü'nde de devam edildiğinden, yazar, *Napolyon'un Doğu Ordusu en büyük zaferini uzaklardaki Mısır çöllerinde değil, Paris Enstitüsü'nde kazandı* demektedir. Geoffrey Ellis, "The Nature of Napoleonic Imperialism", *Napoleon and Europe*, (Ed. by P.G. Dwyer), Harlow 2001, p.114.

Fransızların Mısır'dan çekilmesinin İngiltere'yi oldukça rahatlattığı söylenebilir. Çünkü İngiltere bu şekilde doğudaki sömürgelerine giden yolları güvence altına aldığı gibi Akdeniz'deki önemli stratejik noktalardan biri olan Malta Adası'na da sahip olmuştur. Fransızların Mısır'ı işgali Ruslar açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Her şeyden önce bu işgal Rusların geleneksel saldırı politikasını terk ederek Osmanlı Devleti ile ittifak yapmasına neden olmuştur. Zira Mısır'ı ele geçirdikten sonra Suriye üzerine sefere çıkan Napolyon'un, başarılı olduğu takdirde yoluna devam ederek Çanakkale Boğazı'nı ele geçirmesi bile söz konusu olabilirdi¹³⁶. Bu durum ise Osmanlı Devleti üzerindeki Rus çıkarlarına aykırıydı. Ayrıca Osmanlı Devleti ile yaptığı ittifak sayesinde tarihinde ilk defa Rus gemilerinin boğazlardan geçmesi de bu işgal olayının bir sonucudur.

Mısır'ın işgali aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin dış siyasette yeni bir sürece girmesine neden olmuştur. Osmanlı ordularının Fransızlara karşı çoğu savaşta başarısız olması, toprak güvenliğini tek başına sağlayamayacağı sonucunu doğurmuş, Osmanlı Devleti Avrupalı devletler arasında denge politikası izlemeye başlamıştır¹³⁷. Öte yandan mali ve askeri alan başta olmak üzere pek çok açıdan sıkıntı içinde olan Osmanlı Devleti'nin, Kahire ve İskenderiye'nin Fransızlar tarafından tahliyesi sırasında gösterdiği başarı ve özveri dikkate değerdir. Ayrıca, işgalci bir güce karşı elde edilen başarılarından sonra imzalanan Kahire ve İskenderiye sözleşmelerinin oldukça adil şartlarda gerçekleştirilmiş olması, Osmanlı Devleti'nin bir başka yönünü göstermesi açısından da önemlidir.

Mısır'a gelince; Fransızların 1801 yılındaki tahliyesinden sonra birkaç yıl süren bir kaos ortamı oluşmuş, ardından Osmanlı Devleti'nin Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı vali olarak atamasıyla Mısır'da yeni bir döneme girilmiştir.

¹³⁶ Vernon J. Puryear, *Napoleon and the Dardanelles*, Berkeley 1951, p.1.

¹³⁷ Karal, *Fransa-Mısır...*, s.101; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, s.42-43.